

MED ČLOVEKOM IN BOGOM

GOETHEJEVA USODNA LJUBEZEN

VLADIMIR BARTOL

(Konec.)

5. Kje naj vzame moč za ta veliki, usodni korak enkratne in popolne resignacije? Kdo naj mu dá gotovost, da ga je upravičen storiti, da spada med one redke posameznike, ki jim ga je dano storiti?

Tako začne Goethe opisovati zadeve, ki naj jih komentira Spinoza (in njegova) filozofija: „Prišel sem do tega, da sem smatral v sebi bivajoči pesniški talent popolnoma kot naturo... Izvrševanje tega pesniškega daru je bilo sicer lahko vzbujeno in določeno po kakšnem povodu; toda najrajši se je pojavil neprostoovoljno, dà, zoper mojo voljo.“

Sledi nekaj primerov dejstvovanja tega talenta.

„... Ker pa je natura, ki je nepoklicana proizvajala v meni podobna večja in manjša dela, včasih v velikih odmorih počivala in nisem mogel za dolgo časovno dobo celo z voljo ničesar producirati in sem zato večkrat občutil dolgočasje, mi je prišlo pri tem *strogem nasprotju* na misel, ali bi ne bilo dobro, da uporabim ono, kar je bilo v meni *človeškega, pametnega in razumnega*, v svojo in drugih korist in da posvetim svoj vmesni čas, kakor sem itak že delal in kakor so zmerom močnejše zahtevali od mene, poslom in ne pustim tako nič neizrabljenega od svojih moči...“

Katero je ono *strogo nasprotje*, o katerem govori Goethe? Po eni strani njegov pesniški dar ali „*natura*“, kakor jo sam imenuje, po drugi pa ono, kar je v njem *človeškega, pametnega in razumnega*, ki prevladuje v njem v dobah in odmorih, ko tisto prvo počiva in se ne uveljavlja. Kako? Njegov pesniški dar, njegova „*natura*“ je torej *nekaj*, kar ni ne *človeško*, ne *pametno* in ne *razumno*! Ali se ne razlikuje v tem popolnoma od drugih ljudi? Ali ni tako rekoč posoda nečesa nezemeljskega in izvenčloveškega? Ali mu torej zavest te njegove izrednosti ne

daje pravice, prištevati se med ono peščico „nadjudi“, ki iz svojega zgodnjega spoznanja o človeški nedostatnosti enkrat za vselej resignirajo? Ali je pa tudi sam, osebno kot človek, dovolj močan, da lahko izvede ta sklep? Sedaj je prišel trenutek. Sebe pozna. Ve, da brez ljubezni ne more živeti. Izkušnja mu je pokazala, da ni še nikoli tako silno ljubil. Verjetnost je, da tudi ne bo nikoli več. Žrtev bi bila torej popolna in on bi se z enim samim sunkom zavihtel v sfero najredkejših, skoraj nadčloveških izbrancev.

Potrebuje samo še zunanje sunka. Najavita se brata Stolberga, ki potujeta v Švico. Vabita ga s seboj. Sedaj se mora odločiti. Ali pa bo tudi zares dovolj močan? Goethe je bil od nekdanj previden. Gre za življenje. Velja torej najprej napraviti poskus, *veliki eksperiment* s samim seboj.

„... in prav sedaj, v trenutku, ko mi je šlo za to, da naredim poskus, ali bom mogel pogrešati Lili, ko me je neki mučen nemir onesposobil za sleherni posel, mi je bil poziv Stolbergov, da bi ju spremljal v Švico, dobrodošel.“

Vsemu, kar bi mu utegnilo oteževati njegov sklep, se izogne — tako Mercku, ki mu prigovarja, naj zapusti družbo bratov Stolbergov —, tistega pa, ki ga v njem podpira, poslušaj rad. Sestra ga na primer popolnoma prepriča, da je ločitev od Lili nujna. On pa ne samo, da ji ne ugovarja, marveč naveže ž njo kar najtesnejše pismene stike.

In kako se mu je obnesel ta svojevrstni eksperiment? Tri mesece je na potovanju, pisma pošilja na vse strani, samo Lili ne! — Čuti se srečnega, svobodnega in še vedno — zaljubljenega. Eno je spoznal: njegova narava je dovolj močna, da bo prenesla siloviti udarec, da bo kos enkratni resignaciji. Za enkrat se je še vrnil.

„Z vrha Gottharda sem se vrnil, ko sem obrnil Italiji hrbet, domov, ker nisem mogel pogrešati Lili.“

Videli smo, da mu je bil ta povratek v pravi pekel. Vse je skušalo strgati zaljubljenca narazen, toda Lili je vztrajala pri njem. Njena plemenita pripravljenost, pobegniti ž njim v Ameriko, mu je bila samo v novo preizkušnjo. Ni se vdal. Tudi ljubosumnost, ki jo je zanelila v njem, da je bilo še osemdesetletnemu starcu ob spominu nanjo neznosno, je učinkovala samo v obratnem smislu, namreč da ga ni priklenila, marveč odbila. Njena bližina mu je bila vir večnih muk. Kaj naj stori drugega, kakor da zopet pobegne? Mercku piše, ali mu ne bi hotel pri-skočiti na pomoč z denarjem. Oče ga pošilja v Italijo. Tedaj pride v Frankfurt weimarski knez in ga povabi za seboj v Weimar.

6. Preden pa pridemo do tega njegovega usodnega stika z Weimarjem in njegovim knezom, je potrebno, da še malo globlje posvetimo v to njegovo življenjsko dobo. Kaj je morala biti nujna posledica njegove resignacije glede Lili? Velika preobilica prostih energij in strahotna praznота. Kako uporabiti prve in izpolniti poslednjo?

„Če sem v prejšnjih časih, ko sem še upal, da si bom pridobil Lili, posvetil vso svojo delavnost vpogledu in izvrševanju meščanskih poslov, sem moral prav sedaj izpolniti strahotno vrzel, ki me je ločila od nje, z duhovnimi in duševnimi stvarmi. Začel sem torej zares pisati *Egmonta*...”

Kaj skuša izraziti v *Egmontu*? „... Skušal sem se rešiti pred tem strašnim (= demoničnim) bitjem, in sicer takó, da sem se po svoji navadi zatekel za sliko...”

Ta slika je *Egmont*. Iz njega govori Goethe te dobe. In kaj pravi ta junak nekje povsem nepričakovano?

„... Nahajam se visoko in se morem in moram dvigniti še višje; upanje čutim v sebi, pogum in moč. Vrh svoje rasti še nisem dosegel...”

To so nemara najintimnejše misli, ki so navdajale pesnika tisti čas. Z odpovedjo Lili se je otreseel morečih meščanskih skrbi. Sedaj potrebuje svobode in primerne torišča. Kje ga bo našel?

„Od teh višjih razmotrivanj (o demoničnem) se zopet vračam v svoje majhno življenje, katero pa so tudi čakali *nenavadni dogodki, ki jih je spremljal vsaj demoničen videz*. Z vrha Gottharda sem se vrnil, ko sem obrnil Italiji hrbet, domov, ker nisem mogel pogrešati Lili... Zato sem se vnovič odločil za pobeg in zato mi ni moglo biti nič bolj zaželenega, kakor da je morala priti mlada knežja weimarska dvojica iz Karlsruhe-a v Frankfurt in bi ji moral slediti na njuna prejšnja in poznejša vabila v Weimar...”

Kaj in kakšno je ono *Demonično*, ki je vplivalo, kakor sam pravi, na njegovo življenje? Tik preden dokončno zapusti Lili in odide v Weimar, vključi Goethe v svoje popisovanje odstavka o teh nadnaravnih pojavih.

„Mislim (mladi Goethe), da je odkril v prirodi, živi in neživi, duševni in neduševni, nekaj, kar se je manifestiralo samó v nasprotjih in kar se zato ni moglo izraziti niti v kak pojem, še manj pa v kako besedo. *Ni bilo božje, ker se je zdelo nespametno; niti človeško, ker ni imelo razuma; ne hudičovo, ker je bilo blagodejno; ne angelsko, ker je dajalo pogostoma opaziti škodoželjnost. Sličilo je naključju, ker ni kazalo nobene posledice (Folge); podobno je bilo previdnosti (Vorsehung), ker je očitovale zvezo. Vse, kar nas omejuje, se je zdelo zanje prodirljivo; bilo je, kakor da samohotno gospodari s potrebnimi elementi*

našega bitja; krčilo je čas in raztezalo prostor. Zdelo se je, da samo v nemogočem najde zadovoljstvo in da peha tisto, kar je možno, z zaničevanjem od sebe.“

„To bitje . . . sem imenoval demonično, po zgledu starih in onih, ki so sami opazili nekaj podobnega . . .“

To bitje torej, ki se izraža v nasprotjih, nima *ne pameti ne razuma*, ni *niti božje niti človeško*, je *podobno naključju in previdnosti* in si *ugaja v nemogočem*.

Kakšna pa je ona Goethejeva „*natura*“, oni *pesniški dar*, o katerem smo govorili prej?

Tudi ta nastopa *samohotno*, celó *proti volji*, pojavlja se v večjih ali manjših presledkih, torej *slučajno*, ni *niti človeško niti ne očituje pameti ali razuma*; javlja se neodvisno od njegovega hotenja in Goethe je proti njemu brez moči. Kaj je torej, če ne nekaj *Demoničnega*?

O tem *Demoničnem* nadaljuje: „Dasi se ono *Demonično* lahko manifestira v vsem telesnem in netelesnem, dà, *se pri živalih kar najbolj čudovito izraža*, je vendarle v najbolj čudni zvezi s človekom in tvori *moralnemu svetovnemu redu* če ne *nasprotno*, pa vsaj *križajočo ga silo*, tako da bi lahko smatrali prvo za osnovo (Zettel; pri preji), drugo za votek (Einschlag).“

Pri obravnavanju Goethejevega pojmovanja Spinozove filozofije, s katero komentira pesnik svoje lastno dejstvovanje — ali nismo čitali že nekaj podobnega?

„Če stopi pri živali kaj razumu podobnega v ospredje, se ne moremo otresti začudenja . . .“

„*Podobna groza pa nas nasprotno popade, če vidimo, da ravna človek nespametno zoper splošno priznane npravne zakone, brezrazumno zoper lastno in tujo korist.*“

Kdo dejstvuje tako? Goethe sam, in sicer pri ljubezni do Lili. Kakšno je to ljudem nerazumljivo in po njih grajano in obsojano ravnanje? *Demonično*.

„Najstrahtnejše pa je to *Demonično*, če se pri kateremkoli človeku pojavi v pretežni meri. Na svoji življenjski poti sem jih lahko opazoval več izmed njih, deloma v bližini, deloma od daleč. Niso zmerom najodličnejši ljudje, niti po duhu niti po talentih, redko priporočajoč se s srčno dobroto; toda neka nezasišana moč izhaja iz njih in neverjetno oblast imajo nad vsemi bitji, dà, celó nad elementi, in kdo more povedati, kako daleč se bo lahko raztegnilo takšno učinkovanje? Vse združene npravne moči ne zmorejo ničesar zoper nje; zaman je, da jih skuša svetlejši del ljudi osumiti kot osleparjence ali sleparje, maso vendarle pritezajo nase.

Redkokdaj ali nikoli se ne dobe sodobniki njihovega kova in z ničemer se ne morejo premagati, razen z vesoljstvom samim, s katerim so začeli boj; in iz takih opazovanj je nemara nastal oni čudni, toda pošastni izrek: Nemo contra deum nisi deus ipse."

Ta odstavek, v katerem Goethe z najvišjo genialnostjo izpoveduje svoja spoznanja o nadnaravnih stvareh sveta in življenja, razpada očitno v dve polovici. V prvi govori o ljudeh, v katerih se javlja Demonično v pretežni meri in ki jih je nekaj srečal ali vsaj iz daljave opazoval v svojem življenju. — V drugem delu, ki se dramatično stopnjuje, pa prikazuje bistvo človeka, ki je utelešenje Demoničnosti in ki mu istočasno skoraj nikoli ni enakega. Kdo se pri tem ne spomni *Napoleona*, ki ga je Goethe sam spoznal in čigar nezaslišano življenjsko pot je zasledoval z vso napetostjo?

Kdo so oni manj demonični ljudje, ki jih je Goethe od blizu ali iz daljave opazoval v svojem življenju? Iz njegovih pogovorov z Eckermannom izvemo to. Predvsem mu je bil tak „pra-demon“ sam *weimarski knez Karel Avgust*. Dalje „grof“ *Cagliostro*, slepar sicer, vendar obdarjen z neverjetno oblastjo nad ljudmi. *Lord Byron*, o katerem je stari Goethe — razen še o Napoleonu — največ in najrajši govoril. Iz zgodovine: *Peter* in *Friderik Veliki*. Demonični so mu veliki glasbeniki — tako *Paganini* — zavoljo svojega silnega vpliva na človeško dušo. Svoj prihod v Weimar in svoje srečanje s Schillerjem pripisuje demoničnim vplivom.

V tej zvezi govori o sebi rad izbegavajoče. Radovednemu Eckermannu odgovarja: „V moji naravi ne leži (namreč Demonično), a sem mu podvržen.“ — In še: „Čim višje je človek, tem bolj se nahaja pod vplivom Demonov, in zato mora neprestano paziti, da ne skrene njegova usmerjajoča volja na stranska pota.“

Mefisto mu ni demoničen, ker je prenegativen; Demonično se javlja v popolnoma pozitivni sili.

Videli smo, da mu je taka pozitivna demonična sila tudi njegov lastni pesniški dar. Toda po čem se odlikujejo ljudje, ki jim je Demonično lastno, pred onimi brez tega? Po svoji neverjetni oblasti nad drugimi bitji, celó nad elementi.

V Egmontu je upodobil, kakor smo skušali pokazati, samega sebe v dobi svoje ljubezni do Lili. Kakšen je ta Egmont? Sredi med obravnavanjem Demoničnega nam ga prikaže takole:

„Ko sem ga (Egmonta) torej tako v svojih mislih pomladil in osvobodil vseh vezi, sem mu dal neizmerno veselje do življenja, *brezmejno*

zaupanje vase, dar, pritegniti nase vse ljudi in tako pridobiti naklonjenost ljudstva, tiho nagnjenje kneginje, izrazito prirodnega dekleta, simpatijo državnika, dà, osvojiti celó sina svojega največjega nasprotnika.“

Kaj niso te poteze popolnoma iste, ki jih pripisuje demoničnim ljudem? Goethe se je pred demoničnimi silami zatekel za sliko — za Egmonta. Istočasno piše grofici Stolbergovi: „Reši me pred samim seboj!“ Sedaj lahko rečemo: „Reši me demoničnega v meni.“ Takrat se je zavedel Goethe svojih stikov z nadnaravnim. Njegova velika ljubezen, velika strast mu je odprla pogled vanje. Ko Faust končno pobegne od Gretchen, vzklikne ta: „Heinrich! Mir graut's vor dir!“

Zakaj Goethe tega spoznanja o samem sebi ne izpove naravnost? Rekli smo že: „... Ker pa je v tem (namreč v enkratni popolni resignaciji) v resnici nekaj nadčloveškega, smatrajo ljudje take osebe navadno za nečloveške, brezbožne in zopernaturne...“ In: „... Da bi se iznebili groze, ki jo pri tem občutimo, jo takoj spremenimo v grajo, v stud...“

Iz Goetheja samega je torej njegovo spoznanje o Demoničnem, njegovo globoko proniknjenje vanje. Kakor poznamo njegovo oklevajočo, čez mero previdno naravo, tudi lahko razumemo, zakaj se je poslužil tolikšne zamotanosti in takšnih ovinkov.

7. Razpredek snovi nas sili k zaključku. Vse prej omenjene lastnosti Demoničnega srečujemo v okoliščinah, ki so privedle Goetheja v Weimar. Kakšno leto pred tem dogodkom je stopil v njegovo sobo neznanec in se predstavil za častnika von Knebela, službujočega pri weimarskem knezu, ki je prav takrat potoval skozi Frankfurt. Goethe je prisluhnil. Razmere v Weimarju je dobro poznal. Častnik ga povabi s seboj, da ga predstavi knezu. Slučaj? Ne. Goethe je zaslovel z „Goetzom“ in „Wertherjem“ ter zbudil v weimarskih krogih zanimanje. Knez ga sprejme z ljubeznivostjo. Pesnik zagleda na njegovi mizi knjižico — *Möserjeve* politične fantazije, ki jih je bil pravkar prečital. Hitro pograbi priliko in začne razvijati knezu svoje političnoupravne nazore takó, da sam sodi, da se je postavil pred knezom v predobro luč. Slučaj? Če je, je na vsak način zelo čuden. Knez je pridobljen. Tako ga povabi za seboj v Mainz. Oče se upira. Plemstva ne ljubi in se mu zdi, da mu hočejo sina samo zvabiti v past, da bi ga osmešili pred javnostjo. Nasprotujoča sila. Toda Goethe se ji ne vda. V Mainzu naveže s knezom še tesnejše stike, še trdneje ga zaprede v svoje mreže. Knez ga vabi v Weimar. Ko se vrne iz Mainza v Frankfurt, mu je srce prepolno, da ne more molčati. Nenadoma izide brošura, ki je prav taka, kakor bi jo bil Goethe sam napisal; dotika se tudi pogovorov v Mainzu, kar grozi,

da podre Goetheju vse njegove lepe načrte. Zopet ovirajoč poskus. Izkaže se, da je brošuro napisal nekdo iz pesnikovega ožjega kroga. Goethe parira udarec. — Tedaj spozna Lili in se vanjo strastno zaljubi. Zaroči se in se posveti praktičnemu delu, v mislih na zakon. Vsa njegova narava je v viharju. Zopet kamen — morda največji — na njegovi poti. Treba je resignirati, si z nožem razparati lastno srce. Prvi poskus. Pobeg v Švico. V Karlsruhe-u zopet naleti na kneza. Vnovič je vabljen v Weimar. Ljubezen ga potegne nazaj. Lili ga skuša prikleniti s požrtvovalnostjo, s povzročanjem blazne ljubosumnosti. A sklep je v njem trden. Zakaj njegova rast še ni zaključena, on more in mora še višje. Samo kako odoleti Lilini bližini, ki mu je pravi pekel? Ali naj posluša očeta in odpotuje v Italijo? Zopet se bo moral, prej ali slej, povrniti v Frankfurt. Tedaj potuje knez zopet skozi to mesto in vnovič povabi pesnika za seboj v Weimar. Tokrat je prišel pravi trenutek. Goethe sledi klicu. Toda tudi sedaj se mu postavi v bran nasprotujoče sile. Skoraj bi bil odšel namesto v Weimar v — Italijo. Kdor se hoče prepričati o neprestano ponavljajočih se samih „slučajih“, naj čita konec „Dichtung und Wahrheit“.

Eno točko je vsekakor še treba obrazložiti. Ali je in, če je, v kakšni zvezi je Goethe sam z nezaslišanim mottom IV. dela „Dichtung und Wahrheit“: *Nemo contra deum nisi deus ipse?* Kaj je Goetheju, panteistu, bog? *Vesoljstvo, priroda, ljubezen.* Nekaj nadčloveškega je, pravi, resignirati enkrat za vselej. Ljubezen je narurna sila, je priroda, je bog. Ona deluje na nas z elementarno oblastjo in kadar ji zares zapademo, nas iztržejo iz nje lahko samo nadčloveške moči. Človek se upre svoji lastni naravi samo s pomočjo nadnaravnih, demoničnih sil — če so te v njem. V Goetheju je bila njegova „natura“, njegov demonični pesniški dar. S tem je zmagal nad človeškim, pametnim in razumnim nad sabo. Toda to ni moglo nikoli prav preboleti udarca. Na stara leta je razdvojen rešetal, kaj bi bilo ž njim, če bi bil ubral ono drugo, človečnejšo pot, pot ob Lilini strani. Sedaj, ko je bila odločitev za njim, ko ni bilo več nobene steze nazaj, se je lahko predajal melanholiji za izgubljeno osebno srečo, za onim svojim drugim, poteptanim jazom. Blagroval je tiste, katerih natura je bila vsa usmerjena samo v en cilj, ki niso poznali razkola v sebi, pa če jih je njihov demon gnal naravnost v propad: blagroval je Napoleona in Byrona. Sam se je pa zavedal, da je moral enkrat za vselej resignirati, žrtvovati drugi del samega sebe, da si je pridobil — večnost. Zakaj nihče ne more zoper boga, razen boga samega — in človeške sile so omejene.

ČLOVEK Z DUŠO

LOUIS ADAMIČ

III

Ležal je tri mesece; tako je drugič v Ameriki počival. Neža je omejila svoja očitanja in pravila otrokom, naj ga pustijo pri miru; in včasih so ga zvečer ali ob nedeljah prišli obiskat prijatelji iz ladjedelnice. Eden od njih, Jim Culley, plašen, vedno smehljajoč se irski delavec, ki je z dobrimi znanci rad govoril o „idejah“ in so ga zato dostikrat osumili radikalizma, mu je prinesel majhen sveženj „literature“, kakor je rekel, s predlogom, naj jo Lenard malo pregleda.

Podgornik ni nikdar mnogo čital. Pred leti je Novák kradel knjige iz knjižnic in knjigarn in mu jih dajal brat, ali ugajale so mu le dve ali tri, in te le zmerno. Mogoče je bil Novákov okus pri knjigah previsok zanj. Dobival je los-angeleški „Examiner“, san-pedroški „Daily Pilot“ in slovenski „Glas naroda“ iz New Yorka in včasih je kupil „Literary Digest“ ali „Saturday Evening Post“, da ne bi zaostajal za dogodki, čeprav je dostikrat imel tajno slutnjo, da se po svetu godijo stvari, ki jih te tiskovine ne omenjajo; da v resnici ni vse, kakor je videti, da je on, čeprav je „Elk“ in oče peterih otrok in čeprav lahko z listino dokaže, da je državlján največje dežele pod solncem, vendarle majhen košček nič v skrbno izdelanem sistemu; in da tako radikalno govorjenje, kot ga je slišal od Jima Culleya in drugih možakov vendarle ni le dim, kakor so nekateri menili. Čutil je vse to zmedeno, ne da bi svoje občutke kdaj oblikoval v tiho formulo misli. Ni utegnil mnogo čitati in še manj misliti. Zvečer je bil utrujen, ali pa je bilo kakšno zborovanje „Elkov“; ob nedeljah, ako ni imel drugega dela, so otroci hoteli, da jim pripoveduje šale ali da gre z njimi na obalo in se ž njimi igra.

Pregledal je naslove Jimovih knjižic. Eden je zbudil njegovo pozornost: — „Pravica do lenobe“, predstavljeno iz francoščine v angleščino, spisal neki Paul Lafargue. Podgornik jo je bral. Bila je učena socialistična razprava, polna opomb, citatov in sklicevanj na Tacita, Salviana, Descartesa, Platona, Monsignora Le Playa, Sv. Matevža, Napoleona, De Villerméja, Goetheja in druge, o katerih Podgornik večinoma še nikdar ni nič slišal, kvečjemu, če mu jih je Novák kdaj omenil, pred leti, v svojih popotnih predavanjih, ki pa mu niso segla dosti globoko. Prebral jo je še enkrat; potem jo je odložil in se zagledal v strop.

Pravica do lenobe! *Pravica!* ... Podgornik je brošuro le mestoma razumel in ta mesta so bila redka; ali čeprav mu je bila pisateljeva argumentacija nejasna, je vendar čutil notranje razburjenje. Pretreslo ga

je do mozga. Po njegovem gorečem in trdem delu v preteklosti in po dvakratni izgubi prihrankov se mu je zazdela filozofija lenobe sila privlačna in vredna natančnega premišljevanja. Nenadno je videl, da od vsega svojega truda doslej ni imel nikake koristi: da leži tu, z enainštiridesetimi leti že starec, s polomljenim telesom, z izgubljenimi prihranki. Saj ni bilo nič čudnega, da je izgubil denar; nič čudnega, da ga je mogla dati ženska zapreti za tri in pol dni, ker je z glavo navzdol nosil purana, ki so ga pitali, da bi ga ubili in pojedli! Neumen je bil! Njegovo neskončno delo ga je naredilo neumnega, ga naredilo pripraven predmet za goljufe in zgagarje, da se nad njimi znašajo. Sedaj pa se je nenadno uprl delu.

Pozneje mi je rekel: „Tako me je prevzela ta nova misel, da sem sedel in nisem čutil nikake bolečine v ranah, čeprav bi se še ne smel hitro gibati. Kar posvetilo se mi je v glavi, kakor da je sam sveti duh prišel nadme. Odločil sem se, da ne bom nikdar več delal — to se pravi, vztrajal pri istem poslu po 12 ali 15 let kakor doslej. Lenaril bom! Naj drugi delajo, ki ne znajo drugače. Na glas sem se zasmel. Neža je vstopila vsa začudena, menda je mislila, da sem znorel ali kaj. Povedal sem ji, naj gre k vragu, zapre vrata za seboj in me pusti pri miru. Malo presenečen sem bil nad lastno predrznostjo, da tako govorim z njo in zato sem se smejal še bolj. Bila je prepričana, da sem izgubil pamet, in nekaj časa je delala z mano ne le previdno, temveč celo nežno.“

Lenard je prosil Jima Culleya, naj mu prinese še več literature iz svoje lastne zbirke in iz javne knjižnice. Bral je jedke knjige Uptonja Sinclaira o klavnicah, o življenju new-yorških bogatašev, o časniki in verskih zadevah, bral je Plutarhove življenjepise, Leckijevo „Zgodovino evropske morale“, Platona, Gibbonov „Rim“, Schopenhauerja, Driesserja, Nietzscheja, Santayano in sv. Avgušтина. Bral je vse, karkoli.

Veliko pozneje mi je rekel: „Čeprav sem razumel komaj tretjino vsega, kar sem bral, sem se čutil novega človeka. Čim več sem bral, tem več sem razumel, ali vsaj mislil, da razumem. Moja angleščina je bila še vedno zelo pičla, a Jim mi je preskrbel besednjak in včas, kadar sem našel pomen kake besede in se mi je nenadno posvetilo v glavi, me je pretreslo, kakor da se mi je zgodilo nekaj svetega — o, smejte se, meni je vseeno!“ je vzkliknil in se sam zasmel. „Zdelo se mi je, da pravkar začnjam živeti. Jim Culley, ki je malo pesniško navdahnjen, je zatrjeval, da se mi je duša prerodila; Neža pa je bila na drugi strani prepričana, da sem malo ‚zmešan‘, ker sem si pri padcu z brvi razbil glavo. V resnici še danes verjame, da se mi je zrahljal vijak v možganih — in za moj del ima lahko prav.“

Z Nežinega stališča se je Lenardova „zmedenost“ kazala na vedno bolj obžalovanja vreden način; najhujše je bilo, da je izjavil kmalu potem, ko je po dolgem odlašanju končno ozdravel, da se ne vrne na svoje prejšnje delo, ki ga je čakalo v ladjedelnici. Odhajal je z doma ob devetih zjutraj in se vračal proti večeru; prebil je večidel v knjižnici ali Culleyevi baraki v evkaliptovem gaju, ter prebiral vse, „Susane Lenox“ in „The Winning of Barbara Worth“, „Atlantiški mesečnik“ in „Smart Set“. Včasih je posedal v parku na strmem bregu z razgledom na пристanišče, ali pohajkoval, ali zahajal v igralnice, ali se razgovarjal s prijatelji Jima Culleya, ki so bili, kakor je Lenard kmalu izvedel, po večini I.W.W.-ci,¹ kakor Jim sam in ki so sčasoma postali tudi njegovi prijatelji. Rad je poslušal te ljudi in se zdaj pa zdaj sam oglašal s svojim novo pridobljenim knjižnim znanjem.

„Začenjal sem živeti,“ mi je rekel tri leta pozneje, „živeti, saj razumete, kako mislim. Začenjal sem razumevati življenje. In slišal in videl sem stvari, o katerih se mi prej niti sanjalo ni, čeprav so bile ves čas okrog mene. Po cele ure sem opazoval leteče galebe. Hodil sem po pomolu z vrečicami starega kruha in sem ga drobil pticam; sčasoma so me spoznale, še preden sem odprl vrečo, in so vrečice letale okrog mene. Ali včasih kadar sem šel v Jimovo barako, sem si predstavljal, da so ta evkaliptova drevesa živa bitja, kar prav za prav so, da se gibljejo, mahajo z rokami in zavzemajo v spreminjajoči se svetlobi vse mogoče oblike. Moja čuvstva so bila uglašena na višjo noto. Živel sem!“

Od Neže se seveda ni dalo pričakovati, da bi bila vesela Lenardovih novih zanimanj. Vražje se je prepirala z njim. Kako neki misli, da naj družina živi? Ali nima nič ponosa? Ali ni mož? Kdo bo skrbel zanje? V banki je samo še nekaj sto dolarjev, kmalu bo treba plačati davke za hišo, otroci potrebujejo obleko, tudi ona nima ničesar dostojnega obleči, on pa pohajkuje, sramotno, kakor kak potepuh. Sramota za družinskega očeta, da se tako vede. Ali ne želi dati otrokom dobre priprave za življenje?

Podgornik je razumel, da ima Neža prav, ali rekel ni nič. Tedaj se je pravkar navduševal za izsledke dr. Freuda, ali za Walta Whitmana, pesnika-potepuha, ali za Jurgena, pesnika in lastnika zastavljalnice. Toda ko mu je nekaj časa pozneje Neža povedala, da imajo v banki komaj še sto dolarjev, je začel iskati delo. Mesec dni je vozil led, potem je to opustil in je rajši šel v službo velike mlekarne, kar mu je bolje ugajalo; večino dela je opravil zgodaj zjutraj, potem pa je imel dovolj časa za pohajkovanje in čitanje — za življenje. Ali mladenič, ki je od-

¹ Industrial Workers of the World (Industrijalni delavci sveta).

dajal mleko za neko konkurenčno družbo, je bil zelo spreten fant in je kmalu prevzel Lenardu večino odjemalcev. Tedaj se je jel Lenard preživljati s tem, da je lovil jastoge v zalivu, prodajal cigare, točil ingversko pivo in tako dalje; na ta ali drug način mu je v prvih treh letih po nesreči, oziroma po njegovem „prerojenju“, kakor se je sam izražal, uspelo, zaslužiti toliko, da je hranil in oblačil Nežo in otroke, plačeval davke in zavarovalnino, in vendar našel sem in tja kaj časa za „življenje“, — to se pravi za branje, pohajkovanje in pitanje galebov, za opazovanje ladij, spreminjajoče se svetlobe nad zalivom, nebesnih barv ali solnčnega zatona ter za sprehode po evkaliptovem gaju in uživanje gozdnega zraka.

Kar se tiče Neže in otrok, je bil zanje „zmešan“; starejši fant je bil celo nekoliko bolj porogljiv in je ob neki priliki rekel, da je prifrknjen, medtem ko je dekle, ki je obiskovalo srednjo šolo, nekega dne prijkalo domov, ker je nekaj pobalinov na cesti kričalo za njo, da je njen stari — Bohunk in postopač.

To je Lenarda precej zadelo. Sprevidel je, da ne more živeti svojega lastnega življenja in delati, kar se mu ljubi: otrokom je bil nekaj dolžan in oblubil je, da bo delal.

IV

Pol leta, preden sem ga srečal, se mu je nenadno nasmehnila sreča. Ugodne okoliščine so mu pridobile prijateljstvo Nicka Velikanovića, ameriškega Dalmatinca, ki je bil na videz ribič, lastnik velike barke in vrste mrež, v resnici pa podjeten član tihotapske družbe iz San Pedra, ki je delala s celim brodovjem hitrih ladij. Lenard je izjavil, da bi rad poskusil to igro; Nick si ga je dolgo ogledoval in končno rekel o. k.

Tri mesece je Lenard vozil predpotopni tovorni Fordov avto z napisom: „Včera j uje te sveže ribe“, in oddajal blago Nickovim odjemalcem v Los Angelesu. Služba je bila idealna. Navadno je Lenard opravil svoje delo dopoldne in prebil ostanek dneva v javni knjižnici ali pa v svoji najljubši knjigarni poleg policijske stražnice, kjer je srečaval književnike v ponošenih oblekah, katerih žepi so bili polni pamfletov in raznega papirja in ki so ga zdaj presenečali s svojim znanjem, zdaj spet mu vzbujali dvome, ali so sploh pri pameti. Ob priliki je poslušal kako matinejo ali predavanje, ali se pomešal med množico plesnivih starih ateistov in anarhistov na Persing-square-u, ki so se prepirali z mladimi študenti iz Biblijskega zavoda.

„Ribarstvo“ je bilo nekoliko tvegana stvar, ali Lenard je videl, da ima Nick Velikanović precej zvez, ki jih je znal uporabiti, kadar je kateri njegovih ljudi zašel v neprilike. Bilo je zanimivo delo, podobno,

kakor čitanje dobre, poštene knjige; in veliko bolj poučno za razumevanje resničnega stanja stvari nego dela najbolj znamenitih ameriških veličin. Skoraj vsak teden so se mu odprle oči za to ali ono stvar. V javni hiši, ki je spadala med njegove najboljše odjemalce, je n. pr. videl dame, ki pravkar niso bile drugače zaposlene, kakor da so sedele v salonu in zlagale bojno literaturo kandidata, ki se je potegoval za ponovno izvolitev za krajevnega državnega pravdnika.

Razen tega je bilo to najboljše plačano delo, ki ga je Podgornik kdaj opravljal. Potem pa, ko so že spet oživele Nežine nade, da mogoče še dobe vogalno stavbišče na Pacific avenue-i, je ponovno zašel v neprilike.

Pomladi 1923. leta so I. W. W.-ski pristaniški delavci San Pedra organizirali stavko in zaprli pristanišče; preplašili so lastnike ladij, ki so imeli interes na plovbi ob obali. Po cela dva tedna se je komaj kakšna ladja genila in gospodo je prijela panika. Položaj je bil napet. Policistov v uniformi in civilu je bilo skoraj več kakor pa stavkujočih.

Lenard ni bil radikalec v običajnem pomenu besede. Delil je antipatijo I. W. W.-cev do dela, ali pritezali so ga predvsem zato, ker je bil njegov prijatelj Jim Culley eden njihovih voditeljev. Temeljna njegova misel je tedaj bila, da je življenje brezkoristna, komplicirana zmešnjava, ali silno zanimivo kot prizor za opazovalca — tako zanimivo, da bi bolj ne moglo biti. V treh letih po svojem „prerojenju“ si je pridobil nekaj dobrodušen cinizem in se je brez težave varoval, da bi se preveč zavzemal za to ali drugo stran ali da bi se posebno ogorčal nad čemerkoli.

Ko je včasih sedel pri ladjedelnicah v Zunanjem pristanišču na pomolu in opazoval galebe in pelikane, kako so lovili ribe, je moral misliti na I. W. W.-ce. Ptič je sunil na morsko gladino in se trenutek pozneje dvignil z nebogljeno ribo v kljunu. To je bilo življenje: ptica požre ribo, nekdo drugi požre ptico in tako dalje. Med živalmi sicer navadno člani iste vrste ne žro svojih tovarišev, zato ker jih zakon „izbire najmočnejših“ izenačuje med seboj in ker vodi to do medsebojnega spoštovanja. V človeški družbi pa slabotne ohranjujejo in ščitijo; med ljudmi so razredi, ki nimajo med seboj nič skupnega; grabežljivi kapitalist in revni, zgarani delavec pripadata dvema vrstama, ki sta si prav tako tuja kakor galeb in riba. Po Lenardovih mislih se to ni dalo spremeniti: saj je jasno, da riba ne more razumeti, kaj delajo galebi, niti nima možnosti, preprečiti njihovo delovanje. I. W. W.-sko gibanje je bilo podobno premetavanju ribe v ptičjem kljunu.

Ali ljubil je Jima Culleya bolj nego kogarkoli drugega pod solncem. Jim mu je pomagal do „prerojenja“, in razen tega se je zdelo Lenardu,

da imata mnogo skupnega. Včasih je sumil Jima, da je le iz porednosti voblijski agitator, ker ljubi občutek razburjenja, kadar razburka svet okoli sebe, da pa ne dela tega iz globokega prepričanja. To je pač bila irska kri v njem. Večkrat pred stavko in med njo je skušal Jima spraviti do tega priznanja.

Neko noč v drugem tednu stavke je Lenard sedel z njim v njegovi baraki. Govorila sta o položaju.

Jim se je kislo nasmehnil in dejal: „No, povem ti, Len — kolikor jaz vem —, pa to povem samo tebi — stavkamo zaradi veselja do stvari, da pokažemo svojo silo, da se razgibamo; pravilno si me presodil. Vem, da je za zdaj takó, kakor bi metali skale v luno.“

Lenard se je zastrmel v prijatelja in je pravkar hotel krikniti v ciničnem navdušenju, ko so se vrata nagloma odprla in so vstopili štirje detektivi radikalnega oddelka ter aretirali Podgornika in Culleya, češ, da sta levičarja; prebrskali so vso barako in zasegli vso malo knjižnico, od voblijske pesmarice do Wellsove „Outline of History“, kot dokazni material.

Dve uri pozneje sta bila v celicah los-angeleške ječe. Lenard je ostal tam tri tedne in se je komaj rešil, da ga niso z Jimom Culleyem vred poslali v San Quentin.

V

Medtem je dala Neža „Daily Pilotu“ interview, v katerem je čisto nedvoumno obsojala I. W. W.-ce, se navduševala brez izjeme za vse ameriške uredbe, predlagala, da se naj tisti, ki jim ta dežela ni všeč, vrnejo tja, odkoder so prišli, in je silno obžalovala, da je njen ubogi mož, nekdanji zvest ameriški državljani in zanesljiv prehranjevalec svoje družine, zašel med te nesramne radikale. Vendar je pripisovala njegov greh ne toliko njegovi prirojeni slabi naravi, temveč dejstvu, da si je pred tremi in pol leti razbil glavo in zaradi tega postal zmešan in ne popolnoma odgovoren za svoja dejanja.

Ni se trudila, da bi ga spravila iz ječe; pozneje mu je celo priznala, da je upala, da ga obdrže kar le moči dolgo, saj itak ni vreden piškavca oreha.

Namestu tega je šla k Nicku Velikanoviću in se zmenila z njim, da prevzame možovo delo. In, da na kratko povem, ko je Lenard prišel iz zapora, je Neža opravljala že petkrat večjo kupčijo nego on.

Ko je bil spet svoboden, je bilo njegovo prvo delo, da izpolni prošnjo Jima Culleya, naj gre v prazno barako v evkaliptovem gaju, poišče njegovega psa in skrbi zanj, dokler se Jim ne vrne iz San Quentina. Drugi dan je žival našel in jo vzel domov. Kmalu pa je opazil, da ima

mrcina neki nesrečen, neizrekljiv kompleks, o katerem sem že govoril, in jo je temu primerno prekrstil.

Kmalu potem sem se seznanil z Lenardom. Kakor sem že rekel, sva postala prijatelja; pripovedoval mi je o Nežinih cvetočih kupčijah in priznal, da ji pomaga, kadar ima ona preveč dela; in redkokdaj me je obiskal, ne da bi prinesel nekaj svojega najboljšega blaga na poskušnjo. Užival sem njegove čudne navade in njegovo govorjenje. Pozneje me je nekoč vzel domov, tako da sem spoznal Nežo; bila je postavna, zdrava ženska in govorila prav dobro amerikanščino. Pridobil sem si njeno zaupanje in zabavno jo je bilo poslušati, kadar je pripovedovala, kakšen sijajen mož je bil Lenard pred vojno in med njo ter razlagala svojo teorijo o razbiti glavi, ki da je kriva njegovemu sedanjemu čudnemu vedenju.

Kot tihotapec je imela Neža ogromen uspeh. Čez leto dni je že kupila veliko stanovanjsko hišo v Los Angelesu. In tako se je preselila v mesto z vso družino, razen Lenarda, in vodila odslej svoje posle od tam in s še večjim uspehom.

Lenard je ostal v San Pedru. Los Angelesa ni posebno ljubil. Razen tega je moral skrbeti za „Kompleksa“, ki ga je bilo treba peljati trikrat na dan v evkaliptov gaj, kar bi bilo nemogoče, ako bi ga bil vzel v mesto. Obljubil je bil Jimu, da bo skrbel za psa, dokler je on v San Quintinu, in zato ga Lenard ni hotel prepustiti nikomur drugemu. Čutil je pa tudi, da je Neža brez njega prav tako srečna, če ne celo srečnejša. Ni bil toliko slep, da ne bi videl, da sta ona in Nick Velikanović postala velika prijatelja.

Živel je v stari hiši na bregu, se sprehajal po pomolu in pital galebe; tihotapil je toliko, da je mogel živeti in kupiti vsakokrat, kadar je šel v Los Angeles, polno naročje knjig; poleg tega je igral biljard v svoji najljubši gostilni v mestu, skrbel za „Kompleksov“ blagor in zahajal k meni.

Nekega dne je v Lenardovo veliko žalost avto povozil „Kompleksa“.

Kmalu potem se je Jim Culley vrnil iz San Quintina. Seznanil sem se z njim. Pa to ni bil več oni veseli mladi Irec, ki mi ga je opisoval Lenard. Zdel se mi je nekoliko redkobeseden, nezaupen in nepotrpežljiv; le zdaj pa zdaj je pod vplivom alkohola prodrla njegova dobrodušna irska narava.

Pravil mi je, da je sit Amerike in da namerava oditi v Mehiko, kakor hitro bo uredil svoje stvari; kakor mi je pravil, je tam živel med vojno, da bi ušel vojaščini; naučil se je jezika in spoznal, da je posebno v malih zapuščenih krajih mehikanski način življenja zelo prijeten. Tam so ljudje še človeški. Živijo preprosto in nagonsko in verujejo v greh in petje.

Mehikanske žene znajo ljubiti in moški imajo smisel tudi še za kaj drugega kakor za posle in delo.

Potem sem nekaj časa le redko videl Lenarda in Jima. Kakor sem pozneje zvedel od Nicka Velikanovića, sta se trudila dobiti potrebno opremo. Nekega popoldneva sta prišla po slovo.

„Da, z Jimom pojdem v Mehiko“, je rekel Podgornik. „Jim mi pravi, da je to res kraj, kjer more človek živeti. Človek, ki ima dušo. Verujem mu. Partnerja bova. Če mi bo vseč, se mogoče nikdar ne vrnem. Neži pa tega nikar ne povej, če jo vidiš. Povedal sem ji, da pojdem v Mehiko, nisem ji pa rekel, da se mogoče ne vrnem. Ne maram je preveč nenadno osrečiti. Njej in mladičem bo bolje brez mene. Oni so Američani, Neža tudi. Ameriške nazore ima. Nekega dne bo bogata ženska. Kaj sem jaz, ne vem; nič, mislim; niti Bohunk nisem več. Jim pravi, da imam dušo. Ne vem... No, adios! Vidiš“, se je zasmel. „Jaz že ‚habla Español‘. Adios, amigos!“ Očitno se ga je bil malo nalezal.

Takrat sem zadnjič videl Lenarda Podgornika. Nekaj časa pozneje sem dobil kratko pismo iz nekega kraja v Sonori. „Dečko, *živim!*“ je pisal. „Vsakdo tukaj sovraži delo. Tukaj so ljudje modri, čeprav sami ne vedo. Pomlajam se. Ne povej Neži ničesar, če jo vidiš. Jim pošilja pozdrave.“

Pred kratkim sem slučajno srečal Nežo na bulvaru v Hollywoodu. Ni se zdela posebno vesela tega srečanja, mene pa je zanimalo, kaj je z njo in povabil sem jo na zajtrk. Izvedel sem, da je opustila tihotapljenje in se bavi z bolj časti vrednimi posli. Ujeli so jo, pa se ji je posrečilo, da se je izmuznila. In potem (to sem zvedel drugod) se je skregala z Nickom Velikanovićem... A ni rada govorila o svoji preteklosti. Otroci so sijajni, hvala lepa. Najstarejše dekle je v dekliški šoli v Pasadena. Najstarejši fant bo študiral pravo. In tako dalje.

„Menda veste, da mi je mož umrl“, je rekla čudovito ravnodušno. „Da, dobila sem poročilo iz Senore v Mehiki. Uradno poročilo. Kača ga je pičila.“ Pozajtrkovala sva. „Poslušajte, kaj mislite o teozofiji? Mislim, da je sijajna stvar, vi ne? Saj ste slišali o Krišnamurti, kaj ne?“

Sem; ali bolj me je zanimalo, kdaj točno je po sporočilu mehiških oblasti umrl Lenard Podgornik. Povedala mi je. Pozneje sem pogledal pismo, ki sem ga dobil iz Sonore. Ni bilo datirano, ali znamka je, čeprav je bila umazana, kazala, da je bilo odposlano pet dni po Podgornikovi „uradni“ smrti.

Mehiške oblasti so zelo ustrezljive. Zatem nisem ničesar več slišal o Lenardu. Nič ne bom presenečen, če kdaj še kaj zvem o njem.

POHOD

POGLAVJE IZ ROMANA „VOJNA“ — FERDO KOZAK

Vlažen spomladanski večer je zalil dolino. Mrzel blesk rastočega meseca je sinil v mlakah, ki so stale na poljih za vasjo. Mehke svetle megle so puhtele iz zemlje.

Bataljon se je razvrščal na cesti sredi vasi. Že popoldne je bil razglašen odhod. Fantje so se gnetli pred gostilnami in polnili pločevinaste steklenice z vinom. Za pot! Konec bivanja v zaledju, v tihi vasi pod gorami! Konec dni, ko je oko še tipalo nazaj za podobami sveta, ki je ugasnil v daljini in je življenje obviselo nad glavami kakor žalostno solnce, kadar mrkne. Na obraze so legle sence, smehi so bili mrzlični kakor ura odhoda. Kajti večina njih se je odpravljala prvič v somračno neznanost linije. Vse doslej so jih družile še rahle vezi z edino, spoznano resničnostjo, kjer so rasli in se oblikovali iz otrok v može; znana lica in znani kraji, duh jutrnjih ali večernih ur, domačih govorica, navade, z računi in željami povezani meseci in leta — vse, vse je še živelo v krvi, kakor bi čakalo, da mine moč uroka in se vlije reka zastalih ur dalje v staro smer. Zdaj se je pa nenadoma iztekla ta pot in se izgubila v žrelu na stežaj odprtih, temnih vrat.

Nenadoma? Zgodilo se je kakor dozori sad, v zatišju in samemu sebi prepuščen. Pred tednom dni se je opotekla po kdo ve katerem skednju prva beseda o ofenzivi, še vsa splašena in za vsa ušesa nebogljenja. Z resnobnim ugibanjem so jo pritisnili ob tla, vendar je drugi dan marsikatera roka boječe pripisala v kotiček pisma: „Govore, da ne ostanemo več dolgo na varnem.“ Potem so z razgovori o domačiji, o lanskem letu in o dnevnih doživljajih dušili tiho skrb, ki je predla v srcu kakor brezčuten pajek. Vendar si je niso med seboj priznavali, kajti človek se nerad v družini bori z neznanim. Po vajah so polegali na svojih skromnih ležiščih, pripirali oči in strahoma tipali za podobami bodočih dni. Pesem, ki je planila v večer, je bila trda in izzivajoča, koraki v mraku težki, tavajoči. In večkrat bi lahko presenetil stražarja pri kuhinjah ali skladišču, kako je z obema rokama naslonjen na puško ves mrk strmел v črna, speča polja pred seboj. Toda vetrič, ki ga je razgibala beseda, se ni poglel. Pregledi bataljona so se množili, nekaj resnobnega se je vtihotapilo v vsakdanji red. Kri je iskala duška v vinu. Globoko iz prsi zajeta divjina je trgala misli od obrazov preteklosti, da so sproščene zavihrale v praznoto kakor črne, objestne grive. Sad pa je zorel in se tistega toplega spomladanskega dne nenadoma izluščil iz svoje skriv-

nosti. Ukaz se je glasil, da mora biti ob osmih zvečer bataljon pripravljen za odhod.

Po vasi je završalo. Pred skednji in ob plotovih so stepavali in zvi-jali odeje, pri koritu pod lipami so starejši možakarji ožemali borno perilo. Nekaj mladičev je skočilo v gozd po zelenje in ga raznašalo po bivališčih, da je bila blatna cesta vsa nastlana. Posamezne skupine so posedale po ograjah in ugibale, dasi ni nihče vedel, kam in zakaj. Toda ugibanje je bil prijeten beg iz samega sebe v teh slepih urah.

Drugim so bile gostilne sladko pribežališče, posebno ona na klanecu ob veliki cesti. Kovačnica in kapelica sta stali pred njo, visoko drevje jo je zaslanjalo in na dolnjem koncu sadovnjaka je padala bistra gorska voda na mlinska kolesa. V veliki izbi so se prerivali polpijani fantje, za pečjo je vreščala harmonika. Zrak je bil vroč in dušič, okenca so skopo prepuščala svetlobo. Dvoje deklin je prinašalo vino.

Sredi pesmi so se razletela kuhinjska vrata. Vzklikajoča gruča je rinila v izbo dekle s cvetjem v naročju. Oni za mizami so planili, grobe roke so posegle po mladih bokih in cvetju. Rdečelas dolgin se je sklonil k dekletovemu obrazu, zavriskal, se sklonil še enkrat, zgrabil deklino čez pas in jo dvignil pod strop. Cvetje se je vsulo iz njenega naročja; ruta ji je zlezla na tilnik, pramen las se je obesil čez čelo. Za hip je ostrmela, potem pa pobrala cvet in ga zataknila dolginu za kapo. Vi-hrava koračnica je urezala v tišino. Dva dedca sta si padla v naročje in se zavrtela, da je stokal pōd pod težkimi čevlji.

V veži je bila gneča še hujša, dasi je večina le kupovala in zopet odhajala. Pred hišo so stale skupine, se držale okrog vratu in prepevale.

Omotično razpoloženje se je počasi razlivalo po vasi in izpodnašalo vse, trezne in pijane. Iz stotin glav in src je čudno brezumje kovalo eno samo bitje, eno samo telo — bataljon. Na vseh obrazih isti trdi, kakor rana zevajoči smeh, v vseh očeh ista mračna luč. Spomini in skrb, pa morda bolečina ali želje — vse se je lomilo in rušilo ob nenadnem pre-bujenju tega novega telesa.

Dan se je že nagnil, ko so se dolge vrste razporedile ob kuhinjah. Kuharji so delili čaj z rumom. Fantje so pili stoje, okrog ognjev, ki so dogorevali poleg kotlov in smodili mokro travo. Neubrana pesem je frfotala od ust do ust. Posamezne gruče so se obmetavale s šalami in z grenko srditostjo udrihale po častnikih in disciplini, nevšečnostih vo-jaškega življenja in nji sami, tam daleč nekje čakajoči smrti. Doli v vasi je nekdo hripavo vriskal, vmes se je čulo vreščanje deklet.

V pol ure je bila opravljena večerja. Postave so švigale po vrtovih za hišami in se izgubljale v skupna bivališča. Na klanec je prijezdil

stotnik. Zastaven prostak se je opotekel mimo njega in sprožil ploho ostrih nemških psov. Na cesti so se pričeli zbirati fantje v polni opremi, z gorskimi palicami v rokah.

Med prerekanjem, vpitjem in vriskom so se zgoščale vrste. Pod težkimi nahrbtniki sklonjeni ljudje so kakor sence tavali po vlažnem somračju in iskali svojih prostorov. Nekateri so sedeli v travi kraj jarka in prižigali pipe, drugi so se naslanjali na puške in topo strmeli v šarže, ki so begali od roja do roja in preštevali. Stotnik je dirjal mimo.

Dolga, temna kača se je strnila. Rezka povelja so udarila po vrišču pijanih grl. Častniki so prebirali imena.

Bled poročnik vase zaprtega obraza se je sklanjal nad polo papirja in sunkoma pozival.

„Celestin! — Petek! — Pipan! — Peter Brat! ...“

Pipan je zavriskal namesto odgovora. Majhna glava s huzarskimi brki se je režala v okajenem smehu. Prekljasto telo je stresalo nahrbtnik, kakor bi izzivalo. Poročnik je blisnil izpod obrvi in molčal. Peter Brat se je zravnal in zinil; ker ni pil, je bil njegov pogled strmeč in kakor v nekaj nepojmljivega izgubljen.

„Gabršček!“

Čokat prostak usločenih nog in orlovskega nosa je bušil iz vrste. Naslonil se je na palico, da je vzdržal ravnovesje. S krvjo zalite oči so se iskriale.

„Evo me! Bi rad še kaj?“

Narednik ga je pahnil v vrsto. Poročnik je preslišal psovke in bral.

„Saksar! — Grohan! ...“

Bataljon je kipel in gotal. Razgreti obrazi so sevali skozi polmrak, oči so bliskale; tisočglava sla je trgala verige pokorščine. Tedaj se je na čelu tega človeškega hudournika pojavil stotnik. Potegnil je sabljo, se okrenil na konju in kriknil: „Pozor! — Bataljon — marš!“

Vrste so se nagnile, hrbitišča napela in težki koraki so se zagnali po blatu. Nekaj ostrega je pretreslo mir doline. Kakor bi hotel ta plaz ljudi dvigniti svoj hripavi klic do ušes vsega sveta, da je krenil s poti navadnega življenja v drugo, nekam nasprotno, za enkrat še neznano smer. Dolg, brezumen krik je bruhnil v večer, omahnil kakor ptič, ki butne ob steklo, in udaril znova, da je mraz spreletel srca. Pijan dečko, čudno bled in ves iz sebe, je padel starejšemu tovarišu okrog vratu in mu žalostno zatulil nekaj na ušesa. Na zariplih licih se je zazrcalil strog in trmast srd. Potem so se na vseh koncih dvignile divje, udarne pesmi in zavihrale nad četami. Tu in tam se je zgrabilo nekaj fantov pod pazduho in poskušalo prevpiti trušč; peli so z dvignjenimi glavami in s

strastjo ter s širokimi koraki lovili ritem pesmi. Drugi so drli za njimi. V mraku je skočil kdo v stran, zamižal, pogнал iz grla zategel vrisk in utočil v gneči. Star godec je sredi ceste vihtel harmoniko in s krčevitimi obrati spremljal svojo poskočnico. Juckal je v kratkih sunkih, da so mu sline pršele po bradi. Okovani čevlji so copotali in drsali po blatni cesti, čutare so tolkle ob puškina kopita. Zadaž so drdrale kuhinje in rezgetali konji.

Cesta je zdrknila preko strmega klančka, ob čigar vznožju so čepele zadnje vaške hiše. Za okni je rdela luč, toda vrata so bila zaprta in nikogar ni bilo na prag, da bi se ozrl za odhajajočimi. Umazan kosmat pes je trgal verigo in zavijal. Družina visokih orehov je molče stegovala svoje gole črne veje v ugašajočo večerno luč.

Bataljon je hrumel mimo pokojnega vaškega pokopališča, krenil pri križu, ki je stražil razpotje, na desno in utočil v vlažni temi.

Peter Brat se je z doslej nepoznanim občutkom prepustil valu, ki ga je nosil s seboj. Polglasno je spremljal pesem za svojim hrbtom, zraven pa topo prisluškoval cmokanju blata pod nogami; semintja je vlovil blede blesk vode v cestnem jarku. Tedaj se mu je nekdo zaletel v hrbet.

„Daj, ravnaj me!“

Pijani Gabršček je omahnil k njemu.

„Ravnaj me!“ je kričal in zabadal vanj svoje krvave oči.

Peter je molčal.

„No, reci! Sem pijan? Zini...!“

„Seveda si. Nič hudega.“

„Ali si ti dal zanj? A? — Kaj premišljuješ?“

Peter se je smehljaj skozi žalost, ki mu je stisnila srce. Gabršček je vzrožil.

„Zakaj me gledaš? Meni se smeje!“

Snel je puško, jo zgrabil za cev in jo zavihtel po zraku.

„Na mestu... na mestu boš mrzel. Vseeno...!“

Brat je pogledal Celestina na svoji desni in se umiril. Gledalo ga je dvoje svetlih, smehljajočih se oči, iz katerih je sijal sam mir. Celestin je molče prijel Gabrščka pod pazduho in ga potegnil za seboj. Od vseh strani se je vsul posmeh na pijanega moža, ki je povetil glavo, vlekel puško za seboj po blatu in se mukoma boril z oblastjo zaužitega vina.

Bataljon je marširal. Na desni in levi noč, pod nogami ped razorane, trudne ceste. Kakor ta cesta je bilo življenje; danes še in jutri — kdo ve! Neznatost, nejasnost, koraki v temo. Misli so se otresale spominov. Še vasica se je stopila v sen kakor belo sleme gora tam na levi, ki je sproščeno svoje snovne veličine zaslanjalo obzorje. Čreda ljudi se je

gnala skozi noč kakor odtrgana žival, pokopana v temo in samoto neznanne pokrajine. Vriski so prazno, izgubljeno zamirali v gluhem molku.

Bataljon je marširal. Vrste so se zrahljale in razpuščale; ponekod so se hiteče gruče razlile preko vse ceste, drugod je upehan posameznik izpolnjeval vrzel kakor izgubljen popotnik. Pesmi so se počasi unesle in usihale. Kdo bi tulil kakor volk v gošči, ko pa ni bilo čutiti človeka, ki bi slišal. Daleč onkraj doline so se včasih začrtali črni obrisi vasi, toda glas se je na poti do njih razcefal v dremajočem drevju in utonil v megli, ne da bi povedal to, kar bi rad. Hladna zapuščenost je hodila s človekom in grede zastirala še zemljo. Oči so se oprijemale ceste, da ne bi srečavale stvari, ki so vzbujale bolečino. Kol sredi polja jih je ranil, napol podrt ograja, okleščen grm, najbolj pa bela zvezda nad temnim gozdom. Čutil si jo kakor razbeljen nož, v dno srca. Ah, vse to je bilo last ljudi, ki jim je luč razsvetljevala nocojšno noč. Jutri bodo možakarji z zavihanimi rokavi razkopavali onile kup gnoja in otroci se bodo pojali okrog njega. Jutri bodo ženske veselo tacale po lužah kolovoza, ki je pri grmovju na desni zabrodil v polje in zdaj spi in čaka. Jutri... Dalje, dalje — stran od tod, stran od izvoženih, zvečer zaspanih, zjutraj veselih kolovozov, kjer nevidna curlja toplota vsakdanjih dni, vsakdanjega življenja. Oči so lovile tovariševe pete pred seboj in pazile, da ni razdalja do njih preveč zazijala. Enakomerni koraki, enakomerno cmokanje blata. Nehote so se srca že vdajala novemu načinu življenja, ki ga prav za prav še ni bilo, pa so vsi vedeli, da ni več daleč do njegovega praga. In da je neizogibno, kakor pribito. Zaradi tega je tudi najbolje kar zamižati in stisniti zobe in se tako splaziti iz okvirov, ki so jih doslej poznali kot življenje. Naj pride karkoli, pa če bi prišlo že nocoj, smrt ali bog ve kaj, vseeno. Saj noč je bila dovolj prazna in brez dna, da bi se pokojno počivalo v njej, v zavesti, da je vse končano. Edina brv nad prepadom je bila mreža tovariških vezi, ki so se pletle od posameznika do posameznika. Kot tujci so se sešli od vseh vetrov, kot tujci so posedali doslej na vajah in se vdajali svojim mislim; nocojšna noč pa jih je zgnetla in stisnila, da je srce vztrepetalo ob srcu. Ne v prisrčnosti ali toplini, pač pa v neki topi izgubljenosti, ko si hladen in sam, in vendarle tipaš za človekom, da ostaneš živ.

Ure so minevale. Glave so klonile vse niže in besede so izgubljale svoj zvok. Rame so skelele pod nahrbtnikovimi jermeni, v pleča se je zagostila bolečina. Noge so se spodvijale nad vsakim kamnom in roke so venomer prekladale puško. Vse je postajalo odveč. Nekdo je zakričal, sovražno in obupno. Potem se je pognal iz vrste in telebnil v jarek, da je čofnilo.

„Nikamor več!“

„Kar crkni, če ti je všeč!“

Hripav smeh. Oni se je pa zleknil na hrbet in psoval. Toda komaj so oddrdrale kuhinje mimo njega in je osamel, ga je vrglo pokoncu. Strah in tesnoba sta ga podila za tovariši.

Peter je le s težavo še dvigal trepalnice. Kakor v sanjah je poslušal pridušeno preklinjanje okrog sebe. Včasih mu je ugasnilo oko in trenuten svinčen spanec se je zrušil nanj. Potem je omahnil in se predramil. Do smrti truden se je vlekel dalje; mimo volje mu je ležal na srcu mrzel srd. Zavedal se je, da mu vsak trenutek posebej ginejo moči, in se ustrašil, da bo treba izstopiti. Tedaj je butnil z glavo v moža pred seboj.

„Kaj? Kaj je?“

„Počitek!“

Počasi so razumeli. Potem so se pa na mah razredčile gručice pred očmi; vrste so polegale, kakor bi padale. Na obe strani kakor platnice. Peter je še stal in gledal. Temne kopice v blatu, nejasni obrisi teles, polnočna cesta . . . Spustil se je na kolena in se prevrnil na hrbet. Komaj da se je utegnil začuditi umirjenemu smrčanju okrog sebe, ki je tako nenadoma udarilo na ušesa. Nekaj prižganih cigaret je osvetljevalo blede obraze. Nekdo tam zadaj za njim je govoril, brez zvoka, kakor sam zase. Monotono so kapale besede v tišino. Priprl je oči. Ne da bi spal, spanec je bil daleč. Samo da bi počival, brez teh podob okrog sebe.

Bolečina je polagoma splahnela iz telesa in se umaknila trudni otipelosti. Srd je izpuhtel. Samo počivati in misliti na nekaj svetlega, mirno sijočega. Na dneve, ki so bili? Ah ne, namreč čemu? Ti zadnji meseci in ta nocojsna noč osamljene revščine in izgubljenosti, saj to ni bilo v bog ve kako kričečem nasprotju s tisto vsakdanostjo, ki jo je zapustil in ki ga je včasih tako zelo dušila. No, mlad je še bil, premiad za dejanja, preveč ptemišljevanju vdan. In mladim ljudem je življenje skoraj zmeraj strašen dolg čas. Toda . . . No, to je bilo nekaj drugega. Srečalo ga je malo prej, preden je odšel, to edino, kar je bilo zanj svetlo in sijoče tam zadaj, v onem drugem svetu. Bilo mu je še skrivnost, kakor prikazen, ki verjame vanjo le mladost. Bel oblak, bela omama! Njegova Liza! Saj sta se zdaj poznala že precej časa, toda v njegovem spominu je živela njena podoba, kakor jo je videl prvi večer. Ko so ga prvič zmedle njene velike rjave oči. Sedela je na divanu sredi prostorne sobe in njen ozki obrazek z otroškimi ustnicami je skoraj skopnel v ostri svetlobi. Na lokih temnih obrvi je slonelo sladko začudenje. Dekliško telo se je brez obrisov vtapljalo v valu bele obleke. Svetla in mehka je bila luč njenih oči. Vroče življenje se je vlivalo iz njih, čudno, njemu doslej

še nekam zastrto življenje. Kakor jih je razsvetlil smeh, je črnela v globinah zrela tišina južnih vrtov. Zraven je bila otrok, ki je prožil ročice v življenje kakor studenec v reko. Tisti večer se mu je zdelo, da strmi v čist bel ogenj in ko je šel od nje, je čutil še dolgo v noč na rokah in v srcu kaplje te beline. Potem jo je obiskaval vsak večer. Vračal se je k luči, ki mu je razsvetljevala malo težke, okorne mlade dni. Obema se je zdelo, da sta nekam bogatejša od teh ur. Zaradi tega so se tako brez vseh razlag srečavali njegovi prsti z njenimi. Zaradi tega se mu je v toplem trenutku naslonila njena glavica na prsi. Položil je dlani na njeno lice in jo rahlo stisnil k sebi kakor majhno deklico. Njeni poljubi so bili plašni in vroči, kakor bi se venomer bala, da omahne in utone. Nekje v obrazu je ždela senca, otožen odsev srca in krvi. Bila mu je lepa, dobra in svetla.

Mižal je in gledal njeno podobo prvega večera. Beli sijaj mu je pokojno pršil v dušo. Kakor bi ugasnil svet okrog njega, je tipal za smehom tenko rezanih ustnic, ki so odkrivala vrsti belih, ciganskih zob.

„Spiš?“

Peter se je zdrznil. Zraven njega je stal poročnik vase zaprtega obraza, Mrkun, ki sta se poznala že iz Ljubljane. Tiščal je roke v žepe in ga gledal. Imel je nekam zavezan pogled, ki je bil oster, a ni prediral. Peter je odkimal.

Mrkun mu je pomolil cigareto. Potem je sedel na obcestni kamen kraj njega in strmел v polje. Mrzle megle so se kadile iz travnikov in mraz je stresal potna telesa. Skoraj vse je spalo. Le žvrgljanje drobnega curka v jarku je zibalo tihi sen.

Mrkun je posegel po svoji čutari.

„Bi žganja?“

Peter se je zravnal in nekajkrat potegnil.

„Mraz je.“

Mrkun je prikimal. Brat se je oziral po zvezdah.

„Ali gre že proti jutru?“

„Še dve ni. Preden se zdani, boš že spal.“

Peter se je naslonil nazaj na nahrbtnik in gledal Mrkuna, ki si je prižigal cigareto. Njegov obraz je bil zmeraj tako bled in truden. Že takrat, ko sta se doma izprehajala po parkih in se pričkala. A prerekala sta se skoraj zmeraj; oziroma on se je boril z njegovimi nazori, ki so bili težki, da se je misel šibila pod njimi. Nikdar ni mogel temu mračnemu, vase zaprtemu srcu do dna. In vendar ju je vezalo tovarništvo, ki ni bilo brez toplote. Le smeh njegov ga je odbijal. Tak pust in mrzel smeh, ki je razkrival mlada usta s počrnelimi ostanki zob. Kakor bi se vase smejal, na račun vsega življenja.

„Te že tare?“

Peter ni odgovoril. Truden prav za prav ni bil več, le oči so si želele spanja. Oni je gledal v tla in risal s kratko, okovano palico po kraju ceste, kjer je med blatom odganjala mlada trava.

„Ali veš, kam gremo?“

Mrkun je zmignil z rameni in molčal. Čez nekaj časa se je pa obrnil k njemu in v očeh se mu je mračno posvetilo.

„Vso noč že voham mrliča.“

„Kako?“

„Tako! Menda se nas že prijemlje naš poklic tam zdolaj.“

Oba sta umolknila.

„No, zdaj gre zares“, je povzel Mrkun in nekaj lahkotnega, posmehljivega mu je zganilo ustnice. Vstal je in stopil tik k Petru.

„Ali te ni strah?“

Vprašanje, ki si ga ni še zastavil; in če bi se samo vrinilo, bi se mu ognil. Ognil se je tudi sedaj.

„In tebe?“

Mrkuna je stresal neslišen smeh.

„Čim prej, tem bolje!“

Peter je začutil težo v srcu, pa sam ni vedel zakaj. Zraven se mu ni dalo tipati za odgovorom, kam meri.

Tedaj so se spredaj oglasili klici in povelja. Mrkun je pokimal, se umaknil na rob ceste in rezko ponovil ukaz. Bilo je slišati vstajanje, godrnjanje in prhanje, kakor bi se žival postavljala na noge. Brat je stegnil odrevenele noge, jih zopet skrčil in se pognal kvišku. Otresel je blato s hlač in s plašča ter naravnal nahrbtnik. Bil je skoraj vesel odhoda, ker je bil moker in ga je zeblo. Tovariši so se počasi spravljali pokoncu. Tu in tam je bilo treba koga stresti za rame in ga predramiti iz trdnega spanja. V naglici je skočil nekdo v stran, postavil nogo na obcestni kamen in si zavezoval čevelj.

Koraki so zopet gnetli razmehčano zemljo. Spočetka nekam s težavo in okorno, pozneje pa zmeraj svobodneje in lahkotneje. Na desni je dremalo nekaj hiš, vendar ni nihče ne zavriskal ne zinil. Beli zidovi so mrtvo strmeli v noč, steza med vrtovi je spala. Potem je zadišalo po vodi. Črne sence vrbovja in jelševja so ždele sredi polja, se zgoščale in se počasi primaknile prav do ceste. Iz noči je dihnila svežina. Cesta se je dvigala, vršički grmovja so segali komaj še do lesene ograje. Na levi je temnel smrekov gozd. Bataljon je počasi lezel v višino. Iz jarka je udaril šum. Globoko zdolaj nekje so padale spomladanske vode preko skal. Ljudje so oživeli.

Dolgi suhi Pipan je stresal košate brke in vohal po zraku. Kakor bi v trenutku vse pozabil, je vdihaval presunljivi duh prsti, ki je vlažen in oster puhtel iz gozda. Potem je zamižal in mlasknil z jezikom.

„Strašna žeja me prime, kadar slišim vodo.“

„Ampak voda ti ne diši“, se je po očetovsko smehljal v svojo črno brado Celestin.

„Ah, kozarček bistrega, mrzlega...“

Ozrl se je in plosknil Petra po rami. Širok smeh mu je razgibal okrogli, razorani obraz. Peter se je smehljal in dvignil obrvi. Priljubil se mu je ta večno vedri dolgin, ki je venomer čebľal o svoji domačiji in o njenih pozemeljskih blagih. Bil je kakor otrok, ki je samega sebe vesel. On in Celestin sta šla že drugič to pot in oba sta o tem le redko govorila.

Zadaj in spredaj se je razvnel pogovor. V gozdni preseki je žuborel studenec. Nekaj mož je planilo. Poklekali so na tla in pomakali svoja suha usta v mrzlo studenčnico. Nekdo se je znebil krepke opazke in smeh je predramil gozdno molčanje. Vsem je bil korak nekam lažji, menda, ker so čutili, da počitek in spanje nista več daleč.

Polagoma se je cesta prevalila; ovinek za ovinkom se je hitreje vrstil in ostajal zadaj v samoti in molku. Gozd se je zredčil. Dolga, črna kača je zavila z glavne ceste na kolovoz, kjer so se težki čevlji skoraj do gležnjev vdirali v mehko ilovico. Na desni in levi travniki, ob vznožju hriba tik pod gozdom speča vas. Pri prvih vrtnih ograjah se je kača ustavila. Nekaj časa so vsi molčali, kakor bi prisluškovali, kaj se godi tam spredaj. Potem so tu in tam prasnile žveplenke; dim cigarete se je vlegel na nizko, golo grmičevje. Nekdo je tekkel čez travnik proti zadnjemu koncu. Mlad fant je slonel ob plotu in požvižgaval. Zgoraj v vasi so se utrnile svetilke in begale med hišami. Na čelu bataljona je vršalo kakor v ulnjaku. Hripav glas je klical, pozival in štel.

„Deset... dvanajst... Obrat! Korporal Jakonč!“

„Kje smo še!“ je padel truden vzdih. Večina je posedla na brežino ob poti. Zadaj je vstal krik. Kuhinje in prtlačni vozovi so se v diru spustili na travnik zdolaj za vasjo. Vozniki so kričali in kleli, vozovi so ropotali. Spredaj se je pa gruča za gručo izgubljala v vas.

„Katera kompanija?“

„Tretja.“

„Celestin! Dvajset mož!“

Molče so se zvrstili in krenili za vodnikom. Na strmem klancu, ki se je vlekel po sredi vasi, so zapele okovane gorske palice po debelem kamenju. Četa se je vzpela do cerkve in zavila na desno mimo bahatih

hiš, mimo vrtov in hlevov čez mostiček in potem še streljaj v hrib. Tam so se ustavili. Nekaj mož si je s treskom ulomilo pot skozi ograjo. Na dnu sadovnjaka je čepel velik skedenj.

Celestin je odrinil leseni zapah in široka vrata so se škripaje odprla. Prižgal je svečo, jo postavil na sredo in spustil oddelek v notranjščino. Perišča slame so bila raztresena po kotih, drugo je kmet še o pravem času znosil drugam, da bi se vojaška nadloga ne valjala po njej in jo drobila. Utrujena dvajsetorica je izbirala prostore.

Celestin je pohajal po sadovnjaku. Kakor bi ne imel marša ene noči za seboj! V črnih usnjenih gamašah, v pleča širok in bled v obraz je z rokami na hrbtu koračil od drevesa do drevesa, motril krošnje in včasih potegnil z nogo po travi. Pri plotu se je ustavil in ga rahlo stresel. Potem je obšel skedenj in se na oni strani zastrmel proti hiši. Zlagoma si je prižgal cigareto, se vrnil na to stran in posedel na pragu. Tihi mož s črno brado so mu rekli pri kompaniji. Vzbuja je videz človeka, ki si je prišel le ogledat to vojaško življenje in ki bo vsak hip odšel, tih in tuj, a vendarle vsem nekam drag.

Peter si je poiskal ležišče blizu vrat. Pogrnil je odejo po tleh in pometal iz nahrbtnika trde predmete, da je bil dovolj mehak za zglavje. Potem je obsedel in motril tovariše, ki so pri brljavi svetlobi urejali svoja gnezda. Bil je zadovoljen, da ga nihče nič ne vprašuje, da mu ni treba poslušati pripovedovanj. Po naravi bolj plah, se je zmeraj odmikal v zatišja. Bil je truden. Lene misli so se lovile za vtisi nocojšnje noči, dočim so oči brezbržno romale po podstrešnih gredah, po obrazih v poltemi in se vračale k svetli zaplati zvezdnatega neba v okviru odprtih vrat. Spomnil se je poti skozi gozd in šumenja voda. Tedaj ga je zažejalo. Vzel je čutaro in stopil doli k potoku po vodo.

V jarku je nekdo glasno prhal. Spoznal je Pipana. Na dveh kamnih je sredi struge lovil ravnovesje in se gol do pasu očofaval z mrzlo studenčnico.

„A—a—aha!“

Brat je zdrknil po strmem bregu.

„Vso vodo boš skalil!“ se je smejal.

„Zakaj jo pa piješ!“ ga je oni zavrnil in mu pljusnil še perišče mokrote v obraz. Potem je skočil na breg ter vrgel nase srajco, bluzo in plašč.

„Zdaj se bo spalo — kakor na rjuhah!“ je hitel in zdirjal proti skednju.

Peter se je napil in se počasi vračal. Mehka trava se je vdajala pod koraki kakor blazina. Skozi črno mrežo golega sadnega drevja so sijale tople zvezde. V vasi je bilo že vse tiho. Predramljen petelin je s svojim

klicem meril daljna pota noči. Peter je krenil k vratom, ki jih je bržkone Pipan zaprl za seboj.

„Lahko noč, Peter!“

Brat se je okrenil. Malo stran od vrat je sedel na tleh človek. Z glavo in s hrbtom se je naslanjal na leseno steno in ga gledal.

„Kdo pa si?“ Sklonil se je čisto k njemu.

„Jaz sem, jaz!“ — Uganil ga je po glasu.

„Kaj pa počneš, Saksar?“

„Nič!“

„Si se zopet napil, kaj?“

„Malo že ... čisto malo. Da se dá živeti.“

„Spat pojdi! Saj si se nahodil nocoj!“

„Samo malo še ... Ne morem spati.“

Dvoje vodenih oči se je svetilo iz noči kakor dva tleča ogorka.

„Zakaj ne?“

„Tako!“ Povesil je glavo na prsi, dvignil rame in vzdihnil. „Kar tako ...!“ In zopet ga je pogledal.

Peter se je z roko oprl ob steno in se še enkrat sklonil k njemu. Zdelo se mu je, da se mu je solza utrnila preko upalih lic in se izgubila v redko, osivelo brado.

„Kaj? ... Jokaš?“

„Pijan človek joka ... saj veš.“ Njegov glas je bil ves žalosten in ponižen.

„Spat bi šel!“ je trdo dejal Brat, da bi udušil mehkobo v srcu. Saksar je vzdihnil.

„Življenje premišlujem ...“ In čez čas, ko Peter ni odgovoril, je potegnil kolena pod brado in se zagledal predse. „Premišlujem ... Ženo imam v Ameriki, očeta in mater na Nemškem, hči je doma vdova, sin je padel ... Po vsem svetu smo raztepeni. In jaz ne bom nobenega več videl ...“

„Ah, molči! Saj ne boš padel!“

„Bom ... Kar nekaj mi pravi, da bom ... Sina so pokopali pa v Galiciji ...“

Potem sta dolgo molčala. Peter je mimogrede prestregel duh po žganju, ki je vel od onega tam na tleh. Počasi in kakor bi se ogibal nepotrebne šuma, je odprl vrata. V temi se je pritipal do svojega ležišča. Pogrnil se je in strmel v črno temo nad seboj. Galicija, Amerika, Nemčija. Misli so se nezavedno poigravale z imeni. Anglija, Italija, Francija, Rusija ... Svet. — In marš.

Nenadoma mu je globok sen zatisnil oči kakor otroku.

AMERIŠKI FENOMEN

V. F. CALVERTON (NEW YORK)

Sinclair Lewis je najbolj ameriški izmed vseh ameriških pisateljev. Vkljub njegovemu navideznemu napadanju ameriških tipov v delih „Main Street“, „Babbitt“, „Elmer Gantry“ in tudi v „Dodsworthu“ je Amerikan do kosti in ima mnogo več simpatije do značajev, ki jih smeši, kakor katerikoli satirik preteklih dob. Lewis ne mrzi, a kaj šele prezira ljudi, ki jih prikazuje v svoji satiri. To je eden pglavitnih vzrokov, da je tako posrečen v risanju teh tipov. Pod vso njegovo satiro, smešenjem in napadanjem se neprestano vleče podzavesten tok pisateljeve simpatije do značajev, ki jih slika, simpatije, ki je kdaj bolj, kdaj manj očitna, toda, kar moramo priznati, nikoli ni vsiljiva. Prav tako ni nasproten njihovim idealom, plitkemu pojmovanju življenja, praznoti notranjega gledanja, kakor so domnevali in trdili večjidel vsi njegovi kritiki. Nasprotno, njegova zamisel tako zvanega dobrega življenja ali z drugimi besedami utopije se vse predobro ujema z ideali njegovih junakov, z njihovo nedražljivo plehkostjo okusa in nemožatim stremljenjem po nasladi in udobnosti. Potemtakem je lahko umevno, zakaj je Babbitt najbolj posrečeno ustvarjeni značaj Sinclairovih del, kajti Lewis je v pravem pomenu besede sam pravi pravcati Babbitt v idejah in idealih.

Toda to ni bil glavni vzrok, da je bil Lewis izbran letos za prejemnika Nobelove nagrade. To se je zgodilo predvsem zato, ker je postala Amerika po svetovni vojni vodilna gospodarska država na svetu in je bilo zategadelj primerno, da pride čimprej vrsta na Američana. Saj smo se tega že več let malone vsi zavedali. V drugem pogledu pa je bil izbran za nagrajenca zato, ker prikazuje v svojih romanih Ameriko in Američane natanko tako, kakor si jih predstavljajo Evropci. Nemara se bodo zdele te moje besede malo preveč enostavne, toda oglejmo si jih pobliže in natančneje. Za uvod naj omenim, da Lewis ni velik pisec v pomenu evropske tradicije. V njegovi umetnosti ni onih tako zvanih brezčasnih kvalitet, ki so jih evropski kritiki dandanes za stoletja povišali; njegovo mojstrstvo ne leži v onem brezprostornem področju duše, kjer se domnevno medij in dozoreva velika umetnost ter zajema v svojo duhovno posodo vesoljno življenje; prav tako nima njegovo delo podobe tako zvane *grande tragédie*, ki v nji tekmuje ničevost z usodo kakor sodobna Nemesis — torej onih elementov, ki so živeli ko neločljive sestavine v delih prejšnjih nositeljev Nobelove nagrade, kakor so bili n. pr. Strindberg, Lagerlöfova, Hamsun, Reymont, Undsetova, Thomas Mann, Ana-

tole France. Nasprotno, Lewisovi romani se približujejo tako po slogu kakor po vsebini oni obliki realizma, kjer postaja vse prozaično. To vidimo najočitneje tam, kjer poskuša Lewis dvigniti svojo snov na višje polje, nekako prekvasiti bodisi njo ali pa vsaj njeno okolje s poetičnim elementom. Ta poskus mu malone vselej izpodleti — nalik nerodnemu poletu z lesenimi krili. Gradivo je pretopo, značaji so preveč prazni. Lewisovega Carola Kennicotta so često primerjali s Flaubertovo Madame Bovary in mnogi ameriški kritiki so nazivali njegovo delo „Main Street“ ameriško „Madame Bovary“, toda podrobnejša preizkušnja njunih značajev posebej ali pa romanov vobče bo mahoma odkrila, da je to prisposabljanje krivo. Flaubertova Madame Bovary je portret, Lewisov Carol Kennicott fotografija. V tem tiči razlika med *realizacijo* in *realizmom* v romanu. Georg Gissing opisuje v delu „The New Grub Street“ nekakšnega junaka, če se prav spominjam, nekakšnega intelektualnega trgovca na drobno, ki se odloči napisati najbolj realističen roman, kar jih je kedaj človek zamislil. Ko je bilo delo gotovo, je bilo tako realistično, da je bilo nečitljivo. Življenje je sicer bilo v njem, pristno življenje v vseh podrobnostih in zaupnih detajlih, izražajoče se na las točno glede dejstva, ljudi, pripetljajev in stvari — toda nič več. Realizem je potemtakem bil v njem, ampak ne realizacija — toda vprav realizacija mnenja in pomena je potrebna, da se realnost spremeni v umetnost. S tem ne nameravam trditi, da značaji v delu „Main Street“ sploh niso realizirani. Realizirani so — toda zgolj v zunanjem smislu, čemur je vzrok pisateljevo navduševanje za vnanje, namestu za notranje stvari. Carol Kennicott živi prav tako kakor Madame Bovary, toda nihče ne bo zanikal, da živi Francozinja mnogo globlje in intimneje kakor pa Američanka. Američanka je realna, v resnici zelo realna, toda nič več. Francozinja je pa *realizirana*. Kako to? Zgolj zato, ker se je Flaubert zanimal bolj za celoto, da se tako izrazim, kakor pa za detajle in podrobnosti ter se je dosledno temu potezal bolj za bistvo kakor pa za površje. On je napravil iz Madame Bovary njen portret, zbirajoč samo one aspekte njenega značaja, ki so tvorili njeno osebnost, in opuščajoč one, ki je niso tvorili. Lewis je pa nasprotno izgotovil iz Carola Kennicotta njegovo fotografijo, kajti zanimalo ga je bolj površje kakor pa bistvo, pa je bolj poudarjal kopičenje detajlov kakor pa celoto. Dosledno temu manjka njegovim značajem v intenzivnosti toliko, kolikor imajo preveč v ekstenzivnosti. Flaubert si je pomagal z *metodo pribiranja*, da je dosegel svoj namen, a Lewis je rabil za doseg tega *metodo pribiranja*. Na kratko lahko rečemo, da je Flaubertovo opisovanje kvalitativno, medtem ko je Lewis kvantitativen. Okolje obeh pisateljev je

jasno narisano z vidika teh razlik. Flaubert se je bolj zavzemal za netopljive vrednote kakor za otipljive, a Lewis se po lastni izjavi ne briga za drugo ko za najbolj otipljive in materialne vrednote. Flaubert je po svoje filozof, Lewis intelektualen oportunist. Flaubert je, z drugimi besedami, zasidran bolj v evropski tradiciji, medtem ko je Lewis utelešenje ameriške.¹

Če bi bil hotel odbor za podeljevanje Nobelove nagrade izbrati za kandidata ameriškega pisatelja, ki je sorodnejši evropski tradiciji, bi bil moral nedvomno izvoliti Teodorja Dreiserja. Ne trdim sicer, da bi se mogel Dreiser v resnici kosati s katerikoli velikim evropskim romanopiscem, četudi sta njegovi deli „American Tragedy“ in „Financier“ brez ugovora močni stvaritvi, toda njegovo naziranje in filozofija sta v marsikakem oziru bolj evropska kakor ameriška. Res je, da so Dreiserjevi romani z vso svojo robotostjo po podobnosti in sili mnogo bližji Zolaju kakor pa Sinclairovi romanom Gustava Flauberta. Toda vprav to je eden glavnih vzrokov, čeprav zveni paradokсно, da je bil nagrajen Lewis, ne pa Dreiser: Lewis predstavlja Ameriko za Evropece — pa jo v resnici nad vse dobro predstavlja za Američane.

Pred dvajsetim stoletjem je Evropa odklanjala, da bi resno upoštevala ameriška književnost. Šele po špansko-ameriški vojni se je povzdignila Amerika na stališče svetovne sile med sodobnimi narodi. V devetnajstem stoletju je bila Amerika še sila druge vrste. Šele njena zmaga nad Španijo in iz te izvirajoča pridobitev tujih kolonij je ustanovila njeno novo častno mesto v sočasnem svetu. Pred tem dogodkom ni Amerika nikoli izpodbijala britanske hegemonije na področju mednarodne kontrole. Vsi naši prejšnji spori z Anglijo so bili zgolj borbe male sile proti veliki. Potemtakem ni v devetnajstem veku Amerika nikoli nehala gledati na Anglijo kot na vodilno silo v svetovnih zadevah. Naši intelektualci imajo še posebej dovolj vzroka, visoko ceniti angleški vpliv na nas. Anglija je bila vodilna dežela tedanjega časa. Enakost jezika je tesno spajala intelektualno življenje obeh dežel. Angleška književnost je imela svojevrstno prednostno stališče ne samo zaradi svoje odličnosti, temveč tudi zavoljo svoje stare tradicije kot literatura vodilne dežele na zapadni polobli.

¹ Razpravljanje o izvoru teh razlik v tradiciji po vsem videzu ne spada v ta esej. Vzroki temu so pregloboki za kratko analizo. Zadošča naj, če rečemo, da mora umetnost v vsaki deželi, v kateri ni vpliv buržoazije naletel na odpor sočasne aristokratske tradicije, četudi le polagoma, sprejeti bolj površno in praktično obliko, kakor se je zgodilo tudi v Ameriki. Srednji razred je vedno poudarjal praktični pomen svojega prizadevanja, bodisi v umetnosti ali v poslovnem življenju.

Potemtakem ni presenetljivo, da je bila za vsakega ameriškega pisatelja največja čast, če so ga priznali na Angleškem. Prav tako kakor je Downing Street stremel za diktiranjem stanja ameriških financ, so stremeli londonski magazini in časniki za diktiranjem dnevnih kritičnih okusov in prepričanj. Ameriški avtor, ki je bil na Angleškem priznan, je postal mednarodna osebnost. Pridobil ni samo na prestižu, ampak tudi gmotno. Res, da je bil ta vpliv deloma zgolj psihološki. Vkljub temu ne moremo zanikati njegove pomembnosti.

To stanje literarne podložnosti ni ostalo neopaženo v Evropi. Precejšen del prevladujočega stališča do ameriške književnosti moramo pripisovati vprav temu. Čim se je pa Amerika povzdignila v velesilo, se je to razmerje spremenilo in staro stališče se je polagoma modificiralo. Pred tem časom, da ponovimo, ni imela ameriška književnost svojega lastnega stališča, ker ni imela Amerika kot dežela dovolj krepkega stališča med narodi zapadnega sveta. Dežela se je sicer razvijala, toda se ni še razvila. Čim je pa postala sila prve vrste, se je to razmerje predrugačilo. Postopoma so ameriški avtorji sprevideli, da lahko stoji ameriška literatura sama zase (rekel bi, na lastnih nogah), pa so pričeli računati tako na literaren kakor na gmoten uspeh, četudi bi bili navezani zgolj na Ameriko. Baš v tej dobi sta nastopila Whitman in Mark Twain samostojno pot in sta bila priznana od umetnikov in kritikov, kakor sta zaslužila. Vkljub temu pa ne bi bila ta sprememba nikoli dosegla tako čudovito živahnega uspeha, če se ne bi bila svetovna vojna končala s tem, da je namestu Anglije postala Amerika vodilna svetovna sila. Naposled se je angleški vpliv definitivno izgubil.

Tudi kultura se ne more staviti po robu takim spremembam, in ko je bila polovica zapadnega sveta zadolžena Ameriki, je bil literarni tribut prav tako na mestu kakor finančni. S svetovno vojno in njenimi posledicami je naposled napravila Amerika v evropskem življenju zajedo, ki se je slednje leto poglobljala. Še več, Evropa se danes polagoma amerikanizira. Spričo takega razvoja je bilo treba sprejeti ameriško literaturo, z ameriškim kapitalom, ameriško delovno zmožnostjo in ameriškim napredkom. Sprejetje Lewisa Sinclaira je bilo le del tega celotnega procesa² — procesa, katerega zavestno poznanje bi odbor za podeljevanje Nobelove nagrade nemara upravičeno odklonil, toda kateri presojevalci, katere skupine, kateri posamezniki, pa najsi so tudi filozofi, bi se mogli izogniti podzavestnemu pritisku svojega okoliša?

² Na kakšen drug, ko na kapriciozen način bi si mogli razlagati izvolitev Lewisa namestu Gorkega, Gidea, Galsworthyja ali Barbussea?

Toda tudi nekaj diaboličnega je bilo v izberi Lewisa. Lewis ni bil izbran samo zato, ker je bil Američan — kar bi pomenilo priznanje ameriške literature, ki ga, kakor smo že naglasili, ne bi bila hotela eno generacijo prej izraziti nobena evropska dežela — ampak tudi zato, ker predstavlja Ameriko in ameriško življenje ábotno nalik ameriškemu kinematografu. Kateri evropski narod, ki je prišel v stik z ameriškimi turisti, se ni obrnil do romanov Lewisa Sinclaira po razvedrilo: Babbitt in Carol Kennicott nudita tako sladko olajšanje, da si človek boljšega ne more želei. Kar nič mu ni treba dajati jima žiga podobnosti. Njun avtor je to tako uspelo sam napravil. To je Amerika — domovina Babbittov — kjer je znamenje dolarja, kakor dobro naglašuje Lewis, potisnilo križ z zemljevida. Vsa sirovost ameriškega življenja je tu, bombast, pléhko čvekanje, nespametno stremljenje po kulturi, topoglavo oboževanje dolarja. Vse to je bilo vzrok mišljenju v Evropi, da Lewis mrzí Ameriko, da je satir s hudomušnim srcem. Niso pa spoznali in nemara tudi nikoli ne bodo, da to nikakor ni pristna Lewisova narava.

Lewis je potemtakem pristen ameriški fenomen. Del Amerike je in prav blizu Američanov, ki jih smeši. Njegovi romani niso boljši in niso slabši od Američanov, ki jih portretira. Dovršeni so kakor fotografije. Toda fotografije česa? Kakšnih ljudi? Katerega problema? Katerih idej?

Njegove osebe so ljudje srednjega sloja, srednesrednjega sloja, če hočete, malomeščani s srednjega zapada. Problemi, s katerimi se ukvarjajo, so problemi, značilni za ta razred, ki je nekako zajet od dvojnega pretečega pritiska, po eni strani od velike trgovine, a po drugi od njene sotrudnice, množinske proizvodnje. Ta gospodarski primež ga krepko stiska, pa se zvija sem in tja, da bi se izmotal iz njega. Posledica množinske proizvodnje posebej je, da je stari individualizem, v katerega je srednji sloj veroval, ga idealiziral in gojil preko mere in kritike, postal danes kaj malo več ko romantičen spomin. Sklenjena skladišča, urejena fabrikacija, celotna shema moderne produkcije so skrčili sodelovanje posameznika v gospodarskem procesu na minimum. Vprav ta nova realnost je uničila udobnost „male buržoazije“ in ji pokvarila vero. Vprav ta nova realnost je napravila „malo buržoazijo“ nemirno in uporno. Potemtakem se lotevajo Caroli Kennicotti, da bi se izognili vsaj deloma tej težavi, trenutnega eksperimentiranja ter iščejo v kulturi izhoda za ono, česar ne morejo več najti v življenju, preizkušajoč celó spolnost kot morebitno rešitev svojih dilem. Babbitt se drzne celó na nova polja in se loti celó novih teorij, toda na vse zadnje se vrnejo tako Kennicotti kakor Babbitti v zaklonišče ter sprevidijo nalik otrokom v Maeterlinckovi „Sinji ptici“, da jim je tuje bolj mrzko kot domače, in pridejo

do prepričanja, da mora biti sreča, če jo je sploh moči najti, doma, mnogo prej med stvarmi, ki so jim bile znane, kakor pa kjerkoli druge med tujimi. Popolna satira se ne bi smela ukloniti do take kapitulacije, toda na umu moramo imeti, kar smo že omenili, da ima Lewis do teh junakov mnogo več simpatije kakor pa zgražanja. Celó v „Arrowsmithu“, kjer ni take kapitulacije, vidimo junaka, ki se nalik preroku devetnajstega veka umakne v pustinja, da bi se izognil onim aspektom civilizacije, ki pretijo pokvariti njegovo znanstveno delo in vizijo — kretnjo torej, ki je prav tako jalova kakor ravnanje Carola Kennicotta ali Georgea F. Babbitta. Umik „Dodswortha“ je enako negativen. Kratkotrajno, večina Lewisovih junakov se ukvarja in rešuje ene in iste probleme, samo z različnimi variacijami. „Naš g. Wren“ je na primer zgolj poenostavljena izdaja „Main Streeta“. Istra Nash ima nešteto potez Carola Kennicotta in v njeni često citirani krilatici: „Čeprav je nekdo prost, veste dobro, da ne more biti nikoli prost zavesti, da bi mogel biti drugačen ko prost“, sta si enaka.

Lewis je nedvomno te osebe spravil v življenje. Kot njih kritik je iz razlogov, ki smo jih že navedli, komajda uspel. Toda kot njih fotograf je dosegel velik uspeh. Vprašanje, ki nam nazadnje preostaja, je, ali je ta uspeh pomemben ali ne? Ameriška literatura je nedvomno k temu vprašanju nekoliko prispevala, ko je spravila na površje neke značaje, ki jih je Lewis ustvaril. Hkratu pa moramo priznati, kar smo že prej omenili, da ti značaji niso trajne stvaritve, zaupne ko dih, neločljive ko bolešt. To niso zgledne stvaritve značajev velikega umetnika. Živijo na zunaj, a ne posebno globoko na znotraj. Toda čemu, to je dovolj umestno vprašanje. Nemara zato, ker je to najboljše, kar more storiti Lewis? Deloma. Toda vendarle ima Lewis kot umetnik marsikako vrlino, vrlino, po kateri bi se dalo sklepati, da je sposoben tudi za kako pomembnejše delo — za portrete namestu za fotografije. Po mojem mnenju je to vprašanje v glavnem odvisno od gradiva. Značaji, ki jih je narisal Lewis, so notranje plitki, omejeni, neizpodbudljivi, nedostaja jim vprav one stvarilne sile, ki je potrebna, da požene umetnika do najboljšega dela. Njegovi junaki so izraz umirajočega sloja, „petite bourgeoisie-j“, sloja, ki je izgubil klenost značaja in moč morale. Razred, ki je bil nekoč izvor inspiracije, je danes suh pri korenini, nalik usehli rastlini, prišel je ob energijo, ki jo je nekoč hranil v sebi. Udje tega sloja so civilizirani v slabem pomenu besede, kakor ga je opisal Lewis. Zdaj pa iščejo kulture pri drugih slojih in skupinah, ker že davno nimajo več lastne kulture.

(Iz angleščine prevedel Griša Koritnik.)

SVETA MARINA

I. GRAHOR

Zivela je v mestu. Hodila je po ulicah, se pojavljala tu in tam, na vseh koncih in krajih, poznali so jo že vsi prebivalci mesta, a nihče ni vedel, kje biva, niti kako ji je resnično ime in kako se piše. Rekli so ji Marina.

Bila je že starikava žena. Nosila se je na pol mestno, na pol beraško: klobuk ji je bil najbrž nekdo podaril iz zapuščine kakšne gospe svetnikove ali profesorjeve. Marina ga je nosila nekoliko postrani, ker ni utegnila ustavljati se pred zrcali. Lasje so ji gledali izpod klobuka pod krajci in so zunaj že osiveli ali pa so bili tako beli od uličnega prahu. Podobno je bilo tudi z njeno obleko, ki je bila obledela. Spadala je že davno med cunje, pa jo je Marina še pravočasno rešila te usode in prenašala vso s seboj. Včasih je tudi zamenjala vrhnjo za spodnjo ali spodnjo za vrhnjo ali samo en kos. Kar je bilo pa preveč za obnošnje, tisto si je naložila na roke. Imela je veliko zalogo. Preoblačila se je po poti, v kakšni veži in najrajši zvečer. Mogoče je kje tudi prenočevala, a z njo ni bilo mnogo sitnosti. Obleke je imela zmerom dovolj, da ji je bila tudi za posteljo in za blazino. Nekoliko več skrbi so ji prizadevali čevlji. Teh navadno ni imela več ko dva para. Videti je bilo, da se Marina celo nekako premišlja, ali se ne bi obutvi sploh kar odrekla in potovala po svetu bosa. Na zimo pa bi se spet kaj dobilo in zime tudi niso bile več tako hude, odkar so začeli kuriti celo po večah.

Marina je zašla včasih tudi v urade, ne po opravkih, temveč kar tako, ker se ji je mogoče zdelo, da je tam največ ljudi. Znancev je imela dovolj, pravega pa menda nobenega, nobene prijateljice ali prijatelja. Nihče ni mogel hoditi z njo in bi menda nihče ne vztrajal. To je bilo popolnoma v redu. Prihajala je torej tja, posedela, opazovala ljudi in čimprej spet odšla.

Marina je hodila po mestu že leta in leta. Potovala je kakor zaposlena potovka. A kaj naj bi delala potovka v teh časih v modernem svetu in zlasti še v mestu, kjer imajo ljudje na vsaki ulici poštni urad, brzojav, telefon in celo tramvaj pa avtomobile, da se vozijo drug do drugega, da se pogovarjajo in si celo dobro jutro, ko leže še v gorkih posteljah, voščijo prav na ušesa. Gospe niti več ne kupujejo gospodinjskih potrebščin na trgu in pri trgovcih, ampak jim prodajalci vse z avtomobili dovezo hitro na dom pa potlačijo z reklamo vred v lonce in piskre. V teh časih še postrežki nimajo kaj početi, in kočije, kjer je

še kakšna, so prazne. Marina torej ni mogla živeti kot potovka, zanjo ni bilo primernega posla, le potovala je še tako, kakor so nekoč potovale potovke iz kraja v kraj. Prenašale so tudi pošte, najrajši pošte. Marina niti pošt ni prenašala. Bila je torej le še živ spomenik nekdanjega stanu in poklica.

Potovati je morala iz kraja v kraj. Morala. Tako je čutila. To je bil njen nagon. Poznala je prav za prav še samostojne in samoupravne četrti in delce mesta. Velike razdalje in velike razlike so bile med njimi in so še nastajale. Marina niti ni utegnila proučevati vseh. Ampak zdele so se ji zanimive, takšne, ki človeka vprežejo za ves dan. Nji se ni bilo kam gledati v zrcala ali pa se celo ozirati za olepševalnimi sredstvi, hoditi k brivcu in nohtniku. Vesela je bila, da ji tega ni bilo treba. Obraz ji je bil porasel viden mah. Iz njega niso štrlele niti navadne daljše kocine, ki poganjajo v starosti zelo rade iz bradavic. Marinin obraz ni imel bradavic. Bil je morda bolj lep kakor grd in vsa njena postava je bila prikupna v stasu in hoji. Lahko bi bila napravila s primerno opremo v kavarnah in plesnih dvorinah prav dober vtis. Le da njej do tega življenja ni nikdar bilo. Imela je večjo in lepšo nalogo, nekaj, za kar se človek na ta svet rodi in za kar ima tudi največ sposobnosti.

Vdanost poklicu je bila Marini že v mesu in v krvi. Potovala je s tisto neutrudljivo vztrajnostjo, ki se proslavlja v življenju velikih mož, posebno pogumnih raziskovalcev. Nekateri izmed teh ljudi potujejo vso svojo življenjsko dobo po visokih gorah, drugi po puščavah in tečajih, na primer po severnem in južnem tečaju, po morjih, kjer stoji večni led in pokriva vse vode in zemljo. Ti ljudje niti ne mislijo nase. Vse jih prevzema poklic. Šele v drugi vrsti spoštujejo hrano kot nekaj samo ob sebi umevnega, za kar pa niso prišli na svet, ampak se s tem pečajo lahko kar drugi ljudje.

Njihov poklic spoznavamo po orodju, katero nosijo zmerom s seboj in po priboru. Nikdar ne potujejo po svetu s predmetom, o katerem vedo že naprej, da jim na poti ne bo potreben.

Marina je imela razen obleke in čevljev še modro litrsko kanglico. Mogoče je kanglica držala tudi več kot en liter, ker je bila nekoliko natolčena. Bila pa je takšne vrste, da se ji ni ubila. Z njo in z veliko kositrovo žlico si je Marina pomagala, kadar je jedla.

Navadno ni čakala, da se na ulici zasvetlika hotel. Ob njenih delovnih postajah in progah menda sploh ni bilo hotelov. Morala je vzeti kosilo ali večerjo pač tam, kjer je bila in kakršna je bila. To pa je potem

še v kangleci prekrasila in zabelila, da je postajala jed bolj tečna. Marini je gotovo dobro dela raznolikost jedi.

Dnevni pešci v nekaterih ulicah so videli Marino vsak vrstni dan sedeti pri kakšnih vratih na golih stopnicah, naslonjeno na visoki sklad suknene zaloge, v raztrganih čevljih, ki so ta čas opazovali ulico, in s kangleco v rokah, iz katere je zajemala ali srebala hrano. Bežen je bil njen obed, bežne so bile tudi njene molitve. Včasih je v naglici obstala pred cerkvijo, če je zvonilo poldan, ali pa se je pokrižala kar v šundru sredi ceste. Maše so bile zanjo zahvalne daritve in so nekako dokončevale več skupnih popotovanj. Takrat je ves dan taborila v bližini cerkve in da ni delala drenja, se je postavljala daleč od glavnih vrat zunaj cerkve. Najrajši pa se je ustanovila pri stebri v bližini sadnega trga, kjer je med zadnjo mašo in večernico lahko mirno zadremala.

Bilo je poletne sobote popoldne, ko je čez mesto zavela jesen. Vročina je bila na višku, čeprav so se gosposki ljudje že vračali z velikih počitnic. Kdo ve, kod so hodili dotlej. Nekateri so bili morda pri morju, nekateri daleč v švicarskih kopališčih, v gorah. Ogledali so si bili celo vrsto mest in dežel. Prišli so nazaj polni veselja in zdravja, prerojeni kakor od spočetja. Sreča jim je sijala z lic.

Marina se je bila prav tistega dne preoblekla. Zamenjala je barhantasto jopo z bluzo iz pisanega kambrika in spodaj si je pustila samo tenke platnene nedri, ki jih je bila dobila od neke kavarniške gospodične. Krili je nosila še zmerom dve, ampak debelejša si je vendar zamenjala s tankim. V veži, kjer se je preoblekla, se je tudi spočila in ohladila. Potem je vstala, pre naredila bisago, zložila vse lepo z ene roke na drugo, vse plašče in krila in jope, in spet hitela po svoji poti naprej. Čutila se je svežo in prerojeno.

Mesto se je prebujalo iz popoldanskega sna. Ljudje so se vrnili na ulice. Bilo je nekaj kot prvi dih. Tok življenja se je neprenehno ojačeval. Znanci in znanke so se srečavali in se zbirali v živahne družbe. Tu in tam je zasijal izmed senc rjav obraz. Polt ljudi je bila počrnela od solnca in mišice so se izoblikovale od hoje, igre, veslanja in plavanja. Prišli so torej skup tudi zdravi ljudje in začutili svojo nenadno skladnost s svetom in vrednost življenja.

Tudi Marini je bilo pri srcu lepo in lahno. Čutila je v srcu pomlad in v krvi poletje. Ljudje so prihajali mimo nje vsi kot znanci. Smehljali so se. Tudi ona se je nasmehnila in ta smeh ji je legal domače na ves obraz in v pregibe.

Zadovoljna je bila, da se je preoblekla v letno.

*

Tisto leto dotlej ni bilo veselo in morda ni bilo resnično veselo niti tistikrat, ko so se vsi zdravi ljudje hkratu prikazali na ulicah. Marina, ki je hodila povsod in stanovala kjerkoli, je videla dosti bede.

Nekega dne se je ustavila v predmestju ob travniku, za katerim je stala skupina hiš. Podobne so bile skladiščem in hlevom. Najvišja stena je imela okno. Drugod so kukale dve, tri kakor skrivnostne oči ozke linice in prežale na svet. Vhod je bil nizek obok s podprtimi vrati, proti notranjosti se je spreminjal v temen rov. Torej tam ni bilo dvorišča.

Iz rova so prilezli otroci. Marina je videla samo glavice. Ko je prišla bliže, so se prikazale tudi male postavice. Otroci so se valjali po pesku. Največjemu je bilo pet let, najmlajši pa sploh ni hodil drugače kot po vseh štirih.

„Lepa republika!“ si je rekla Marina. „Tu jih mora biti še precej.“

Prijela jo je velika radovednost, kako živijo. Da, radovednost je bila to. Saj je Marina otroke dostikrat videla. Teh otročičev pa je bila res skoraj vesela.

„Takšen drobiž.“

Marina je mogoče imela dar za učiteljico.

„Kdo si ti?“ je vprašala štiriletnega dečka, ko je prišla dovolj blizu.

„Vaš Miko!“ je rekel fantek.

„Vaš Miko? Dobro so te naučili. Pa kje so mati?“

„Mati so šli na trg.“

K dečku je pristopila deklica, ki je bila videti nekoliko starejša od njega. Prijela ga je za roko.

„Saj ni res“, je rekla tako tiho, da bi jo samo on slišal.

„Kdo pravi, da ni res?“ je zavpil fant in se močno razhudil.

„Prinesli nam bodo jabolk“, je rekel.

„Ali jih bodo res prinesli?“ je vprašala Marina deklico.

„Ne.“

Deklica je izpregovorila boječe, odkimala narahlo z glavo in zardela.

„Jaz ti lahko dam jabolko“, je rekla Marina in pobrskala v svojem najglobljem žepu. — „Eno samo je, ampak še dosti veliko. Če bi imela še, bi vama dala več.“

Drugič je prišla Marina na to dvorišče nekaj dni po dogodku z jabolkom. Otroci so jo sprejeli z vriščem.

„Ti imaš raztrgano krilce“, je rekla deklici. „Ali ti ne bi mati lahko sešila obleko iz tega?“

Privlekla je izpod svoje zaloge, ki jo je nosila na roki, plahti podoben kos gosposkega plašča.

„Ostalo bi še za hlačke.“

Deklica se je napravila, kakor da resno opazuje.

„O, seveda bo“, je pristavila in se z rokama, spuščenima ob krilcu, nalahko pozibavala.

„Ali zna tvoja mati šivati?“

Otroka sta se zasmejala. Mogoče je bila njuna mati šivilja.

„Pa zakaj vam ne naredi novih oblekc?“

Tudi na to vprašanje nista odgovorila. Samo čim dalje bolj nerazumljivo sta jo gledala.

Pod obokom je stopila v svetlobo še mlada žena. Prišla je pogledat otroke.

„Vi ste jim zadnjič dali jabolka?“ je vprašala in pozdravila s tem Marino.

„Eno oblekco sem rekla, da bi naredila ti vaši deklici. Kako ti je ime?“

„Ninica.“

„Ninica si?“

„Kaj ne! Naredilo bi se že, samo kupiti! Hm. Lahko kupijo tisti, ki imajo denar.“

Žena je govorila in v roki potežkala blago. Bila je z njim prav zadovoljna in brez hlimbe je dejala:

„Takšno blago.“

„Le naredite ji! Pojutrišnjem bom prišla pogledat“, je rekla Marina in se obrnila. Čutila je na sebi njihove hvaležne in nejeverne oči še dolgo potem, ko je odšla.

V predmestjih in celo v sredi mesta so živeli res siromašni ljudje. Često niso imeli opoldne za obed in zvečer za večerjo ničesar, ampak so kupovali zmerom samo kruha in mleka pa krompirja in zelenjadi za juhe. Otroci so se vsaj lahko igrali. Odrasli pa so bili sami resni ljudje. Njihova največja želja je bilo meso, njihov praznik je bila nedelja, ko so lahko počivali, in jih vendar ni pekla vest, da lenarijo. Najbolj so se bali tega, da bi jim vest očitala, češ, otroci in žena zaradi moža stradajo, zaradi njega jim je na svetu tako hudo, ker je samo navaden delavec in nič drugega. Nič drugega jim ni v resnici bilo usojeno kakor delati, delati dan na dan za prav majhen zaslužek. Toliko so za svoje delo prejemale, da je komaj bilo plačilo in je delavcu komaj zadoščalo za njega samega. Marsikdo med njimi je bil tudi višji delavec in je nekaj let že dostojno živel od svojega dela. Pa minilo je tudi to. Prišel je gospodarski zastoj in tovarne so zmanjšale obratovanje ter odslavliale delavce. Prišlo je tako, da je bil odslovljen, kdor je bo-

lehal ali kdor je imel doma še največ skrbi. Takih sploh nikoli ne bi smeli odpuščati.

Marina je poznala vse to. Preprost človek užije več slabega kakor dobrega. Ampak s siromašnimi ljudmi se o tem nikdar ni razgovarjala. Njena želja in naloga ni bila, obujati ljudem zgolj skrbi, reve in žalosti. Marina je bila kot tisti ljudje, ki jim je po značaju usojeno delati nekaj drugega, gotovo ne večati ljudem gorja, ampak lajšati.

Prihajala je v njihova stanovanja molče in resna, ampak resna je bila zaradi njih. Tako se je spodobilo. Najprej je prisluhnila, ali ni kdo v hiši bolan in ali mu ne bi mogla pomoči. Tudi ni ostajala v teh hišah dolgo, kvečjemu pet minut. Ko je odhajala, se je navadno razlegel v zatohlih vežah in po dvoriščih vrišč in smeh. Otroci so jo spazili in se igrali z njo. Otrokom ni ničesar zameriti. Žene in matere so se spoštljivo ozirale za Marino, ki je bila nekoč že popolnoma takšna kot beračica, pa se je zdaj v njihovi bedi pokazala vsem kot dobrotnica. Prinašala je v hiše krp in oblek, včasih celo kakšen dinar in v kanglici tople hrane. Tople hrane! Moj Bog, kdo ve, kako je to naredila, da se ji ni glad uprl kje med dolgo potjo in ni sama vsega pojedla! Jedi so bile dobre in Marina je bila velika. Morale bi ji takšne dobre jedi iti v tek. A ne. Takšna je bila Marina. Obiskovala je bogate rodbine, ki jih doslej v predmestju sploh nihče nikdar ni videl. Ona je vse poznala in je natančno vedela, kje, kdaj in kakšna stvar se pri njih lahko dobi. Bilo je videti, kakor da si je vse to in še marsikaj prihranila, nabrala blaga do velikih zalog, pa po malem zdaj iz skladišča prinašala. Dà, tako je bilo skoraj, ko da je Marina zelo bogata, pa prav zelo, in da ji le eno kolesce manjka ali je pa samo čudak, ki se je zaobljubil, delati dobra dela. Zdaj to, zdaj ono, zmerom je bilo še kaj, česar so si želeli ljudje. In nič ni lažjega na svetu kakor najti ljudi, ki si resnično česarkoli želijo. To resnico je spoznala tudi Marina na lastnih podplatih. Včasih je odtavala spat h kakšni rodbini že vsa utrujena. Nič več ni mogla in ničesar si ni bolj želela kot ležati na tleh. Spala je vse tiste noči kot ubita. Edino dobro je še bilo sredi vse bede to, da Marina ni pravočasno opazila, kako raste število brezposelnih, ki so pričakovali od nje pomoči, in da ona sama vsega tega kmalu ne bo več zmogla. Ona se tega vprašanja sploh ni zavedala. Na svetu so bili bedni ljudje in tem je bilo treba pomagati. Vse ostalo je ni prav nič zanimalo.

Nazadnje pa ji je bilo le preveč. Delo se ji je na jesen nakopičilo. Utrudila se je. To se je pokazalo na ta način, da se je nekje ustavila. Ura je udarila pol desetih. Klopca, na katero je sedla Marina, ni bila nič pripravna za odpočitek. Bila je brez naslona in tla so se bila z njo

vred že davno poveznila k reki. V razriti rečni strugi je tekla umazana voda. Marina ji je obrnila hrbet. Mimo so prihajali ljudje vseh vrst. Spomnila se je naglušnega Jožeta. Poslednjič sta govorila pred vojno. Postrešček je bil, pa je pridno delal in še primerno zaslužil za sproti. Kakšne stvari ji je ta človek pripovedoval! Včasih je bil zabaven. S svojimi štiridesetimi leti menda še ni našel prave ženske, da bi se bila vzela. Imel je zaradi tega več prostega časa zase. On je bil menda edini, ki je kaj naredil, ne da bi pri tem mislil zgolj na plačilo. Zdaj bi ji lahko pomagal.

Ah, to ni nič.

Po vojni ga ni Marina nikdar videla. Menda je bil vojak ali kaj in je pal. Zdaj bi ji lahko pomagal. Dà, on edini. Edini on.

Za premišljevanja pa ni bilo časa. Čez trg je prišel policaj in pomеžiknil Marini, kakor da bi se rad s kom pozabaval.

„Ah“, je vzdihnila, ne da bi sama prav vedela. Menda se je hotelo tudi njej izpregovoriti s človekom. In res je policaj tako razumel njen vzdih.

„Kaj vzdihuješ, Marina? Kaj pa se je tebi zgodilo?“ je zateglo spregovoril. Pri tem je prešerno zazelhal in se pretegnil. Gumijeva palica se mu je kar sama od sebe z roko vred vzdignila skoraj do glave, da je bil videti bolj služben, in tako se je zaokrenil, kakor bi najrajši še on prisedel in obsedel tam na klopi. Sel pa le ni, ker v službi stražnik ne sme sesti. To je Marino nekoliko motilo. Pa mu je le še naprej potožila. Prav odločila se je v tistem hipu, da to, kar se nji težko zdi, mora in mora še nekdo vedeti. Le kako je do te misli prišla? Mislila je, da najbrž za bedo siromašnih ljudi nihče ne ve.

„Prav jezna sem“, mu je rekla. „V neki hiši leži bolna ženska in nima nikogar pri sebi. V drugi sta dva otroka umrla in je menda jetika. V tretji in četrti nimajo ničesar. Same prazne želodce, same prazne želodce. Kako naj ti ljudje delajo?“

„Kako naj delajo?“ jo je prekinil. „Dela zdaj niti za zdrave ni. Govor o delu za takšne ljudi je sama potuha. Tam ni nič več pomoči.“

„Saj. To...“

Marini se je glas že v grlu zastavil.

„Kako ni pomoči?“ je pomislila, in policaj se ji je zdel tuj, ker je tako govoril.

„Vsem mora biti pomoči!“ je rekla s poudarkom. „Jaz sem videla,“ je nadaljevala, „da si sami ne morejo pomagati. Zdaj je že zadnji čas, da poskrbijo nekoliko drugi. Ti so skrbeli in naredili so že vse, kar so mogli. Saj vsak človek naredi, kolikor more.“

„Drugi, praviš. Mogoče, da kdaj do tega pride. Ampak ti jim ne boš pomagala in jim ne moreš kakor jaz ne, Marina“, je mirno odvrnil in pošepetal policaj. Skoraj zašepetal je. Boječe se je ozrl okoli, ali ga kdo ne posluša.

Ljudje so hodili mimo na daleč. Nihče se ni oziral, nihče se ni zanimal za njiju. Ob slabem prometu se vse kreče brez uličnih stražnikov. Bila je ura, ko na ulicah ni ne vozov ne tujih pešcev, domači pa, ki hodijo tod vsak dan, poznajo vsak kamen. Prav to pa je stražnika spravljal v zadrego, ker je pričakoval, da ga opazi kakšen znanec. Nikogar in ničesar ne opaziš tako hitro kakor nepotrebne stražnika in znanci ne smejo slišati od njega takšne izjave. Ne. Če že drugega ne, mora stražnik, ki naj pazi na red, tudi sam verovati, da so javne stvari v redu, ne pa v neredu. Kako in zakaj se ga to vprašanje nenadoma z vso silo polašča? Uprl se je. Kar znojne kaplje so mu stopile na čelo. Čutil je lastno voljo, najti rešitev. Rešiti sebe, oprati s svoje vesti prejšnjo izjavo, ki mu ni bila kar nič všeč.

Saj res! Ali ne pripravljajo nekakšne pomožne akcije?

„O, saj se bo naredilo“, je dejal glasno, kakor da se sploh ne razburja. „Zdaj pripravljajo veliko reč s temi brezposelnimi in najbolj potrebnimi. Ali ne vidiš? Plakati so na vseh vogalih. Včeraj in predvčerajšnjim so jih nalepili. Mestna občina zbira prispevke. Organizirali so dobrodelno akcijo“, je ponovil, ker se mu je zdelo, da Marina tega ne razume.

„Če se bo prav delilo“, je spet glasno pomislil in spet je bil jezen.

Marina pa se je komaj premagovala. O, prav dobro je razumela, kaj mož pripoveduje in kaj to pomeni.

„Torej se nekaj pripravlja! Seveda se pripravlja.“

Marina je mislila, da je siromaštvo na svetu zmerom biló in da zaradi tega morajo biti tudi takšne naprave za javno pomoč. Ko bi vsaj kaj točnejšega vedela!

„Na magistratu, praviš? Mogoče je sam župan to izorganiziral?“

„Kakopak. Saj je podpisan na lepakih.“

Marina je zrla od daleč do vogala, kjer se je svetlikal rumen lepak. Ni prebrala, ker ni znala, ampak je verjela. Ni pa izdala stražniku svoje nenavadne misli. Čutila je, kako se s to mislijo ona sama in vse okrog nje izpreminja. Vse bo mogoče spet dobro.

Pobrala je s klopice svojo zalogo blaga in kanglico, pobrisala za seboj sedež in odšla.

Šla je proti občinski hiši.

Ali pa je šla res tja?

Marina ni natanko premislila, kje je magistrat. Nikoli ni na takšne stvari mislila, z nikomer ni na svoji vsakdanji poti govorila o tem, kje so uradi in kje je občinska hiša, pa če biva tam tudi župan. In vendar je za vse dobro vedela. Neverjetno vero je imela ta dan. In ta vera jo je nosila v rahli zamaknjenosti mimo velikega zelenjadnega trga. Postala je tam za trenutek ob spomeniku. Navadno je tam obstajala in se zmerom zamislila nad čem. Ta dan ni mogla ničesar misliti. Ni bila ne utrujena ne lačna. Nekaj jo je gnalo naprej.

V mestni hiši je bilo vse tiho. Nekje so loputnila vrata in škripanje tečajev je nehalo, a človeka ni bilo od nikoder nobenega.

Veža je bila široka. Marina je šla po stopnicah navzgor. Na presledku se je približala oknu. Nekakšno stanovanje je bilo v nasprotnem delu starinskih hiš. Zazdelo se ji je prijetno domače. Tam stanuje župan ali pa je ženska v kuhinji celo županova žena. Marina je hitela naprej. Stopnice so bile široke, lesene. Nenadno pa so se zlile v prostoren dvor. Pod je bil tukaj velika kamenita ploskev z umetnimi kamni in slikami. Tik pred njo se je zalesketala velika slika gospoda z belo pentljo in prevezanimi lasmi. Moral je biti graščak ali pa sam cesar. Ali se ni zlatila krona nad sliko? Kakor mrtvaške kosti sta se na gospodovih prsih križala roka in nekakšno žezlo.

Marina je zlezla vkup. Strah ji je šinil v ude. Mahoma je pozabila prijazno kuhinjo in županjo. To ni bilo zanjo. Tu mogoče sploh ne bo prišla naprej, ker ljudje najbrž ne smejo ob vsaki uri v to graščino.

(Konec prihodnjich.)

DNEVI

Z D R A V K O O C V I R K

Dnevi kot ure teko brez obstanka,
kradejo čas nam, mladost in življenje,
komaj se človek zave, že ga zmanjka,
sredi rasti se zgubi v pozabljenje.

Pridemo. Svet nam razkriva lepoto,
gledamo polja in hribe in kočē,
klasje in trto in gozda tihoto,
morje mogočno in reke deroče.

Vse se nam smeje, nas kliče, nas ljubi,
tihi domovi in luč in dekleta,
človek, uživaj, veseli se, snubi,
svet ti vse svoje bogastvo obeta.

Komaj pa človek začanja živeti,
v goste k Trimalhijonu prisede,
solnce se zmika, več noče goreti,
smrt si ga v mreže že svoje zaprede.

Dnevi kot ure teko brez obstanka,
z njimi gre čas, gre mladost, gre življenje,
komaj se človek zave, že ga zmanjka,
škoda za delo, za rast in hotenje.

SONET

Z D R A V K O O C V I R K

Komú življenje ni bridkosti čaša?
Preži na svetle dneve noč obupa,
brez solnca, sreče nam mladost ugaša.
Kdo v zlate zarje silno moč zaupa?

Nihče med nami ni brez skrite boli,
vsem topa žalost se v srce zajeda.
Kaj srečni res ne bomo več nikoli?
To slepo tavanje nam že preseda.

Od večnih blodenj trudni so koraki,
od grenkih solz nam razorana lica,
ves svet je naš in še smo siromaki.

Molče trpeti, naj boli krivica,
prenašati trpljenje v uri vsaki,
mar to edina naša je pravica?

RESIGNACIJA

Z D R A V K O O C V I R K

Vbrezbrežnost sanj bi rada se nagnila,
vsa trudna sem že od pričakovanja,
v nočeh prebdelih, polnih žalovanja
sem grenkih ur bridkosti se napila.

Tako na vse bi rada pozabila,
naj v večnost dni zatone bol sedanja,
zaprla bi se rada v grob molčanja
in se na tihem z večnostjo spojila.

KIKLOP

SATIRSKA DRAMA — EURIPIDES

(POSLOVENIL FR. BRADAC)

Odyseus. Zdaj tiho, tiho! Moj načrt poznate.

Ko dam ukaz vam jaz, ki zasnoval
načrt sem, slúšajte! Brez drúgov svojih,
ki so v votlini — nočem se rešiti.

Ušel bi láhko, saj sem zunaj jame,
a brez drugóv, ki so z menoj prišli,
se ne bi hotel, ne bi smel rešiti.

(Odysseus se vrne v votlino.)

Zbor. Kdo naj prvi zagradi, kdo drugi za njim

ogorek žareči in ga sune v oko
Kiklopu nesramnemu, da se za vedno
skalí mu pogled in ugasne?

(Čuje se petje iz votline.)

Le tiho, tiho! Pijani Kiklop
prihaja iz votline, ostudno pojoč!
Ej, dolgo robantil in tulil ne bo,
prav kmalu bo jokal in tarnal.
Naučimo ga, neotesanca, kako
se poje pesem vesela!

Ne dolgo — pa bo oslepél.

(Bliža se Kiklop; Silen ga podpira; zadaj Odysseus.)

Srečen, kdor od vina vriska,
kogar trtni sok podžiga,
da z veselo družbo blodi,
na prijatelja naslonjen
išče sladki vonj dekleta
in pred vrati si pogladi
kodre, ki diše po nardi,
ter potrka in zakliče:
„Deklica, odpri!“

Kiklop. Hójaja, sem poln vina,
sem izvrstno se napasel,
svojega trebuha ladjo
sem natrpal prav do vrha.
Vabi me livad zelena

in veseli čas pomladni,
da h kiklopom bratom grem.
Tujec, hej, prinesi vina!
Kje je tisti meh?

Z b o r. O, kako lepo nas gleda
in prijazno se nam bliža
naš gospod prijetni, mili!
Toda čaka te goreča
baklja in brhkà nevesta
v orošeni tvoji jami.
Kmalu bo škrlaten venec
vil se okrog tvoje glave,
dragi naš Kiklop.

O d y s s e u s. Čuj me, Kiklop, jaz dobro vem, kaj je
darilo Bakcha, ki si ga okusil.

K i k l o p. Pa kakšen bog je tale Bakchos vaš?

O d y s s e u s. Bog, ki delí ljudem največ radosti.

K i k l o p. Zato se mi tako prijetno riga.

O d y s s e u s. Dà, takšen je. Nikomur ne škoduje.

K i k l o p. Pa kaj, da hoče stanovati v mehu?

O d y s s e u s. Kamor ga deneš, tam je zadovoljen.

K i k l o p. Vendar ne gre, da bog bi bival v mehu.

O d y s s e u s. Kaj — meh! Samo da tebi tekne vino!

K i k l o p. Ne maram meha, hoče se mi vina.

O d y s s e u s. Stoj, pij, Kiklop, in bodi dobre volje!

K i k l o p. In z brati naj pijače ne delim?

O d y s s e u s. Bolj je gosposko, če jo sam izpiješ.

K i k l o p. Deliti se s prijatelji, je lepše.

O d y s s e u s. Popivanje rodi pretep in spore.

K i k l o p. Piján sem, a nihčé se me ne takne.

O d y s s e u s. Kdor je piján, ostane naj domá!

K i k l o p. Neumen, kdor natrkan ne robánti!

O d y s s e u s. A pameten, kdor vinjen ne gre zdoma.

K i k l o p. Silen, kaj se ti zdi? Naj bom doma?

S i l e n. Doma! Čemu napajal bi še druge?

K i k l o p. Saj res! Takó je mehka cvetna trata!

Silen. In vroče solnce dela grlo žejno.

Kar sédi semle in se zlekni v travo!

Kiklop (*léže na eno stran, tako da mu Silen lahko postavi vrč za hrbet*).

Zakaj postavljaš vrč mi za hrbet?

Silen. Da kdo ga ne prevrne.

Kiklop. Ej, poznam te,
skrivaj bi ti rad pil! Kar semle z njim!
(*Odyseju.*)

Ti pa povej, kako ti je ime!

Odyseus. Nihče! — A kakšno mi nagrado daš?

Kiklop. Od vseh te mislim zadnjega pojesti.

Silen. Lepo darilo daješ mu, Kiklop.

Kiklop (*Silenu*).

Kaj delaš? Hej! Skrivaj mi piješ Bakcha?

Silen. Ne, on me je poljubil, ker sem lep.

Kiklop. Boš jokal, če ga boš poljubljal, saj
ne mara te!

Silen. Pri Zevsu, ves zaljubljen
je vame, ker sem lep.

Kiklop. Nalivaj! Daj
mi polno čašo sem!

Silen. Poskusil bom,
sem li namešal prav.

Kiklop. Ne boš! Kar sem,
brez vode!

Silen. Ne! Poprej ovenčati
si moraš glavo, jaz pa srkniti.
(*Pije.*)

Kiklop. Točaj ni pôšten!

Silen. Vino je sladkó!
Obriši se, Kiklop, potem boš pil.

Kiklop. Tako! Zdaj ustne čiste so in brki.

Silen. Zdaj pa komolec še lepo nasloni
in pij, kot vidiš mene — (*izpije kozarec*) — je že prazen!

Kiklop. Hej, hej, kaj delaš?

Silen. Nič, le srknil sem.

Kiklop. Ti, tujec, vzemi meh in mi nalivaj!

O d y s s e u s. O, moja roka zna ravnati z vinom!

K i k l o p. No, daj, nalij!

O d y s s e u s. Saj bom, le tiho bodi!

K i k l o p. Težko molči, kdor se naleze vina.

O d y s s e u s. Ná, vzemi in izpij do dna, Kiklop!

Kdor pije, ta ne neha, dokler diha.

K i k l o p. Lej, lej, kako je moder trtni les!

O d y s s e u s. Če dobro jed pošteno si zaliješ,

če piješ več, ko treba, te zaziblje

v prijeten sen moj Bakchos; ako pa

ne izpiješ prav do dna, se posušiš.

K i k l o p. Ojej,

skoraj sem se zadušil! To je rádost!

Tako mi je, kot da se mešata

nebo in zemlja; vidim Zevsov préstol

in vse bogove v svetem veličastju.

(Tako je okajen, da vidi v sátirih same gracije.)

Poljubljal bi; kako ste zapeljive,

prelepe Gracije! Ne! Ganymédes,

ti lepši si in slajši. Sploh, moj dragi — *(objema Silena)*

so moja strast mladeniči, ne ženske.

S i l e n. Kaj? Jaz sem Ganymédes, Zevsov sin?

K i k l o p. Seveda! Z gore Ida te odpeljem.

(Vleče Silena proti votlini.)

S i l e n. Pomoč, otroci! Silo mi bo storil!

K i k l o p. Ker pil sem, me ne maraš in se rogaš?

(S Silenom v votlino.)

S i l e n. Iz te pijanosti bo slab dobiček.

O d y s s e u s. Zdaj kvišku, deca Bakcha plemenita!

Brdavs je v špilji; kmalu bo zaspal,

nesramno žrelo bo mesó bljuvalo,

a drog žareči iskre bo izsikal.

Vse je pripravljeno; zdaj treba le

oko izžgati mu. Možjé bodite!

Z b o r. Iz kamena srcé nam bo in jekla.

Le idi noter, da se ne zgodi

kaj žalega očetu! Mi smo tvoji!

O d y s s e u s. Iznébi se ostudnega sosedu,
izžgí oko mu, Héfaistos Etnejski,
in spanec, črne sin noči, objemi,
omami v snu brezbožno to pošast!
Po lepi zmagi v trudov polni vojni
naj Odysseja in drugov ne uniči
zver, ki bogove in ljudi zanika,
sicer ljudem bo bog samó slučaj,
ki je močnejši od božanstev vseh.
(*Odide v votlino.*)

Z b o r. Kmalu stisnejo
mu klešče grlo,
ki pogoltnilo je goste; kmalu
ogenj bo izžgal zenico!
Že žarí v žerjavici, v pepelu
drog ogromni, hrastova mladika.
Vino, delaj, učinkuj,
uniči divjemu Kiklopu vid,
da se pijače bo kesal.
Jaz pa si želim
videti Diónysa v bršljanu,
ko se rešim pušče divjega Kiklopa.
Kdaj bo to, o, kdaj?

O d y s s e u s. Živalce moje, tiho! Čisto tiho!
Molčite kakor nemi. Níhče naj
ne sope, hrka, vzdíha, da ne bo
prebudil zla, še preden bo Kiklopu
ognjeni žar uničil vid očesa.

Z b o r. Po zraku hlápnimo, potem pa tiho!

O d y s s e u s. Zdaj pa kar noter in zagrábite
žareči hlod; dovolj je že razgret.
(*Sátiri se prestrašeni v skupinah razkropé.*)

V o d i t e l j z b o r a. Določi ti, kdo prvi naj zagrabi
ožgani hlod, ki naj izžgé oko
Kiklopu! Daj, določi vrstni red!

S á t i r p r v e s k u p i n e. Mi smo od vrat predaleč, da bi mogli
Kiklopu hlod poriniti v oko.

S á t i r d r u g e s k u p i n e. A nam so pravkar noge ohromele.

Sátir tretje skupine. Nam tudi! Čudno! Kar stojé smo si
nogé izpehníli, sam ne vem, kako.

Odyseus. Stojé?

Sátir četrte skupine. Dà, res. In pa oči so polne
pepela in prahu, bog ve odkod.

Odyseus. Lepi zavezniki — vi strahopetci!

Voditelj z bora. Kajne, ker se bojim za svoj hrbèt
in ker si nočem dati zòb izbíti,
zato očitaš, da sem strahopetec?
A stoj! Poznam izdatno Orfejevo
čarovno pesem; ako jo zapoješ,
se bo žareči hlod kar sam zarinil
Kiklopu v čelo in mu izpíl okó.

Odyseus. Sicer sem vedel davno, kakšni ste,
zdaj vem še bolje. S *svojimi* bom moral
poskusiti. Če že za delo niste,
vsaj takt nam pojte in pogum dajte!
(*Odide v votlino.*)

Zbor. To pá! Besede pa že tvegamo.
Če gre samó za pesem, — péci se, Kiklop!
Hop, hop!
Le suvájte, hitro, hitro,
da čimprej se scvré okó
zveri ljudožrski!
Hej, le žgite,
hej, palíte
krutega ovčarja!
Vrtaj, sukaj, da ne plane
od bolesti kvišku in te strè!

Kiklop (*odznatraj*). Joj, zогlenela mi je luč očesa!

Voditelj z bora. Prekrasna pesem! Še enkrát, Kiklop!

Kiklop (*nastopi slep s kervavim čelom*).

O joj, pohabljen sem, po meni je.
Toda ne boste mi ušli iz jame
brez kazni, lopovi! Pred vrata stópm,
pred to globeljo razprostrem roké.

Voditelj z bora. Zakaj kričiš, Kiklop?

Kiklop.

Po meni je!

Voditelj z bora. Kako si grd!

Kiklop. Ah, in kako nesrečen!
 Voditelj z bora. Pijan si padel na žerjavico?
 Kiklop. Nihčè uničil —
 Voditelj z bora. Torej ti nihčè
 ni storil žalega!
 Kiklop. Oko ti moje!
 Nihčè te —
 Voditelj z bora. Torej nisi slep, Kiklop.
 Kiklop. Kot ti!
 Voditelj z bora. Nihčè še ni nikdár nikogar
 oslepil.
 Kiklop. Rogaš se. Kje je Nihčè?
 Voditelj z bora. Nikjer, Kiklop.
 Kiklop. Da vedel boš, ta tujec,
 zločinec, ki me z vinom je zalil,
 me je uničil.
 Voditelj z bora. Vino — to ni šala,
 težkó se je boriti z njim.
 Kiklop. Za bóga,
 so li zbežali ali so še v špilji?
 Voditelj z bora. Pod tole skalo se tiščé v zavetju.
 Kiklop. Na desni? Levi?
 Voditelj z bora. Desni.
 Kiklop. Kje, povej!
 Voditelj z bora. Prav tik ob skali. Jih imaš?
 Kiklop. Ah, joj!
 Skoraj sem si razbil lobanjo.
 Voditelj z bora. Glej,
 ušli so ti!
 Kiklop. Pa kam? Si rekel, tja?
 Voditelj z bora. Ne! Tja, sem rekel.
 Kiklop. Kam?
 Voditelj z bora. Obrni se!
 Na levo!
 Kiklop. Zasmehuješ me v nesreči.
 Voditelj z bora. Nikakor ne, tik pred menoj stojí.
 Kiklop. O, kje si, kje si, lopov malopridni?
 Odysseus. Na varnem pred teboj stojí Odýsseus.
 Kiklop. Kaj praviš? Novo si ime izrekel.

- O d y s s e u s. Moj oče me je klical Odyssėja.
 Dobil si kazen za brezbožno jed!
 Biló bi me, zmagalca Troje, sram,
 da nisem maščeval drugôv umora!
- K i k l o p. Joj, stara se preročba izpolnjuje,
 da me boš ti, ko se boš vračal iz Troje,
 oslepil. A preročba govori
 tudi o tebi, da ne uideš kazni,
 da blodil boš po morju dolga leta.
- O d y s s e u s. Solít se pojdi! Kar si hotel, imaš!
 Jaz grem na breg in s svojo črno ladjo
 veslal bom ob Siciliji domov.
- K i k l o p. Ne boš! Izderem si mogočno skalo,
 zalúčim jo ter tebe strem in tvoje.
 Čeprav sem slep, po tej globeli najdem
 si pot na vrh grebena gore Etne.
 (Odide.)
- Z b o r. Zdaj zvesti smo mornarji Odyssėja,
 v bodoče pa bo Bakchos naš gospod.

OBZORNIK

PISMA Z MONT-PARNASSEA

IV

Pariz, aprila 1932.

Parc des Buttes-Chaumont. — Po gričih premišljeno speljane poti se srečujejo, prehajajo druga v drugo, polze po pobočjih nizdol ali pa se pno kvišku na majhne ploščadi, odkoder se odpira pogled na morje hiš, na beli Sacré-Cœur, na Villette, na Saint-Denis, na stolpove cerkva, na nejasno obzorje, ki se v daljavi sklanja nad mestom. Pod griči sredi parka leži umetno jezero, speljano okoli visokega skalnatega grebena, ki ima na vrhu malo razgledno kupolo, do katere vodita dva mostova. Nedaleč ob jezeru je podzemska jama s kapniki, šumljajočim vrelcem, s polmrakom in odmevom. Ob poteh so smiselno razvrščena drevesa, grmi, gozdiči, ograje, ki vodijo na stopnišča, klopi, majhne, les posnemajoče lope... Solnce se blešči na zelenju, na vodnih kolo-barjih, ki jih rišejo čolni, na peščenih poteh, na kipih.

Buttes-Chaumont popolnoma odraža stilizirajoča stremljenja duha, ki se ne more zadovoljiti le s prirodnim, ampak ki teži za preobrazbo naravnega, ki se mu hoče duhovitih domislekov, iznenadenj in presenečenj. Spomni me še znamenitejših pariških vrtov, spomni me dovršenosti francoskega klasicističnega verza, Boileaujeve pesniške dogmatike, izstilizirane besedne dovtipnosti francoskega esprija, sproščene uklenjenosti francoskega formalizma in esteti-

cizma. Ali ni morda dovršenost zgodnje srednjeveške gotike, tako svojevrstno utelešene v opojni Saint-Chapelle ali v veličastni Notre Dame, notranje zvezana z dialektiko Descartovega racionalizma, z logično izumetničenostjo slavnega luxembourškega parka, z urejeno mnogoličnostjo Saint-Étienne-du-Mont, z vsemi nešteti pomniki francoskega ustvarjalnega življenja? Ali ni vzniknilo vse iz nekega osnovnega teženja, dvigniti snov iz neurejenosti v stilni red, ali ne diha iz vsega volja po izdelanosti, domišljenosti, ubranosti, po dovršenosti? Duhovno soglasje diha iz vseh časovno in stilno še tako si nasprotnih umetnin: iz gotike prav tako kakor iz romanske širine, iz rokokoja prav tako kakor iz novodobnega navidez neurejenega modernizma, iz malih, moliérovsko ciničnih Houdonovih kipov prav tako kakor iz plastične razgibanosti belih Rodinovih žen ali iz Bourdelleovega širokega patosa, iz Clunyja prav tako kakor iz Louvrea, Panthéona ali iz novodobnega trga Place de la Concorde; iz Corneillea, Racinea, Moliérea prav tako kakor iz Balzacove širine, Hugojeve romantičnosti, Verlaineovega polnoglasja, Baudelairejeve temačnosti ali iz Zolajevega naivnega naturalizma, Proustovega psihološkega naturalizma in Gideove poetične proze.

Vsi ti pomniki francoske preteklosti, izoblikovane bodisi v pesmi, kipu, palači, sliki, drami, povesti, bodisi v vojnem junaštvu, govorniški vznesenosti, slovitim dejanju ali v literarno zgodovinski teoriji, znanstvenem odkritju, filozofski tezi, vsi ti neizbrisni znaki daljne in bližnje minulosti pa niso danes le mrtve muzejske dragocenosti, niso le literarno ali kulturno zgodovinske znamenitosti, ampak so živi tvorci sodobnega življenja, neposredni oblikovalci duha, osrednja silna in idejna podlaga francoske ustvarjajoče duševnosti. Pariz brez Louvrea, brez Panthéona, brez Luxembourg, brez montmartrske preteklosti, brez Sorbonne in Collège de France, brez Hôtela des Invalides in njegovih vojnih dragocenosti, brez ozkih, starinskih ulic v Quartier Latinu, kjer še odmevajo koraki Verlainea in njegovih drugov, brez vsega tega bi bil Pariz mrtvo telo brez duše, brez živega srca. Poslednji steber v Saint-Chapelle je zrasel s čuvstvovanjem in mišljenjem sodobnega ustvarjalca in se odzrcalja v vsem velikem življenju.

Francoska kultura je tedaj živa, plodna, resnična stvarnost, prelivajoča se iz preteklosti v sodobnost in iz sodobnosti v bodočnost. Kultura ne sme biti le častitljiva zgodovinska mumija, ampak neprestano sveža in gibka stvarnost. Stvarnost pa pomeni tukaj neko višjo duhovno resničnost vseh narodovih stvariteljskih prizadevanj in izoblikovanj, vseh svojevrstnih duševnih vzponov, ki ognjevitno žare iz preteklosti v bodočnost in iz sedanjosti v preteklost; stvarnost je tedaj neprestano valujoča dinamična sila, ki plodi duha in razgibava njegovo stvariteljsko moč. Kultura je ubrani spoj vseh elementarnih duševnih svojstvenosti, ki so tvorile narodovo osebnost. Življenje, odtrgano od kulture, od pravrelcev, iz katerih je poteklo, je ustvarjalno mrtvo, negibčno, brezdušno, prazno. Razkol med kulturno preteklostjo in med neposrednim življenjem je usoden za veliki razmah ustvarjalnih samoizpovedi. Čim bolj se sodobno narodovo življenje oddaljuje od virov svoje kulturne stvarnosti, tem bolj se oddaljuje od sebe, od svojih najosebnejših vrednot, tem bolj pada v neznačilnost, v nestvarnost in polagoma duševno usiha. Tak duševni razkroj se nikakor ne da rešiti z novodobnimi gesli o evropeizmu, internacionalizmu ali celo intermondialnosti kulturnih vrednot. Kadar se pesniško, umetniško,

narodno politično ustvarjanje odrta od svojih etičnih in estetičnih osnov, zapade v brezpomembno posnemanje tujega in je le še premedel odblesk neke prave življenjske resničnosti, ki končno zatone v plitkem duševnem esperantizmu. Kajti le v popolni kulturni samobitnosti, narodno samostojni tvornosti je obseden pravi evropeizem, pravi internacionalizem, ki se izraža v posameznih duševno jasno izoblikovanih kulturnih stvarih.

Slovenski človek se je odmaknil danes morda bolj kakor kedajkoli od pravirov svojega duševnega življenja, od osnov svojega duha, bolj kakor kedaj se je prepustil tujim idejnim in snovnim vplivom, ne da bi jih notranje preobličil, preustvaril in preizrazil. Odrgral se je od svoje kulturne preteklosti, od njenih velikih stvaritev in se utaplja v tujem, ne da bi prej popolnoma doživel samega sebe. Ne preraja, ne preustvarja minulosti, ne rase iz njenih idejnih in duhovnih vrednot. Ali išče slovenski izobraženec potrdila za sodobnost in bodočnost v prvih Trubarjevih izpovedih, v Linhartovi zgodovinski ideologiji, v Prešernovih pesniških umetninah, kjer se je prvič dvignilo slovenstvo do ustvarjalnega razmaha, ali živi iz krepke jasnosti Levstikovega Martina Krpana, iz idejnosti njegovih narodno kulturnih in političnih spoznanj, ali se plemeniti iz Jurčičevega, Kersnikovega in Tavčarjevega pripovedništva, iz Jenkove narodnosti, iz Gregorčičeve melodioznosti, iz Kettejeve svežosti, iz Župančičeve stilne in pesniške bujnosti, ali išče za prosojnimi zastori Cankarjeve simbolike kri našega srca in svojstvenost naše duše, ali se utaplja v Groharjevo melanholijo, v Jakopičevo barvenost ali pozna može, ki so iz dneva v dan preko stoletja stremeli po prostosti, svobodi, po solncu in zraku? — Nad vso to preteklostjo lebdi samo še slovenski literarni in kulturni zgodovinar. Za vse druge pa je s stoterimi zapahi zaprta skrivnost.

Od idejnih pravilcev, od ustvarjalnih pravirov se je odmaknilo naše življenje, od pratemeljev, brez katerih so vsi naši duševni napori brez smisla, brez cilja in brez pomena. Ali se zavedamo, da mora postati kultura prava stvarnost, da je le v tem obseden naš prvi življenjski smisel, da se le tu izoblikuje naš etični in idejni svet, da le v njej moremo pronikniti v tiste breztalne globine lastnega bistva, kjer se nam odkrijejo daljna obzorja resnice in lepote? V teh brezdanjih globinah naše duhovne osebnosti, ki se je iz njih izobličil naš mitos, ki je iz njih vstala Julija, Bogomila, ki je iz njih vstal Črtomir in ki je iz njih priklical Cankar svoj najgloblji simbol — slovensko mater; v teh brezdanjih globinah bo začutil slovenski genij svoje pravo rojstvo in pravo prerojenje, svoje vstajenje v sodobnost. —

Popoldan se je nagnil in nad Buttes-Chaumontom se je razpredel prosojno rahel mrak. Iz ulice in od metrojskih postaj prihaja kričanje raznašalcev večernih časopisov in mednje se meče vedno živahnejši hrup avtobusov in avtomobilov. *Sacré-Cœur* se še vedno beli na Montmartreu kakor velik kip iz belega marmorja. Pod njim pa se izgublja mesto v skoraj motne obrise in tone v mehak pariški večer.

Anton Ocvirk.

KNJIŽEVNA POROČILA

F. S. Finžgar: *Pod svobodnim soncem*. Povest davnih dedov. Tretja izdaja. Zbrani spisi I. in II. Založila Nova založba v Ljubljani. 1931. Strani 300 + 368.

Finžgarjevo literarno delo ga večinoma kaže kot pisatelja, ki mu osnovni navdih ni iz nezapopadljivega, prirodnega in vrozenega veselja izvirajoče, igrivo in hkratu vedeško pretvarjanje življenja v kristalne stvore in umotvore. Njegova preprosta in zelo realna narava potrebuje za nagib k literarni tvornosti okornejših in otipljivejših smotrov, kakršni so pouk, vzgoja in sploh vplivanje v trdno opredeljenem smislu, ki se zelo razlikuje od zastrtega in očarljivega učinkovanja globoke, skrivnostne in lahkotne umetnosti. Tudi za pričujoči njegov „veliki tekst“ ga ni inspirirala ona subtilnejša stvarniška strast. Niso ga navdahnile niti človečnosti, ki bi jih bil lahko odkril v zgodovinskih ali svobodno izmišljenih osebah tega romana, a tudi ne pisani in bujno prepleteni dogodki njegovih usod kot takih. Marveč njegovo rodoljubno srce se je razvnelo nad mislijo, da so velika in junaška dejanja, ki se vrše v ozadju tega romana, delo naših slovanskih pradedov, in ta radost mu je pokazala konkreten smoter: ustvariti roman, ki bo dramil, gojil in stopnjeval v Slovencih narodno samozavest in domoljubje.

Posledica te osnovne inspiracije in njen dokaz sta zlasti očitna v človeškem gradivu romana. Niti ena osebnost v njem ni taka in ni tako predstavljena, da bi pričala o kakih intimnih človeških vezeh med stvaritvijo in avtorjem. Zamišljene so shematično in tipično z rezkim razlikovanjem med dobrimi in zlimi. Predstavljene so dokaj šablonsko in neredko celo niti ne s potrebno doslednostjo. Manjka jim tudi ves časovni in krajevni kolorit. Tako je modri Upravda s svojo graditeljsko manijo pokazan ne le naivno enostransko, marveč je v državniški nedomiselnosti nekajkrat malodane smešen poleg iznajdljive despojne Teodore, ki je kot hotnica na prestolu pokazana po obrabljenih klišejih. Slične značilnosti ima vsa risba dvora, z dvorjani, dvorjankami in evnuhi, prav tako pa tudi Azbad in Irena. Ta dvorjanica, ki je junakinja romana, je črtana nekako posebno nespretno, kajti spletična, ki se zataplja v Apokalipso ter ljubi barbarskega junaka, je za trezno misel sumljivo bitje.

Temu bizantinskemu svetu stoji v romanu nasproti slovanski ali barbarski sever, ki je osredotočen v dveh posebno vidnih osebah, v Iztoku in pevcu Radovanu. Iztok je tipičen brezbarvno-idealni junak zgodovinskega romana in pride do možnosti, živeti po svoji junaški naravi, šele v drugi polovici epopeje. Radovan je od svojega neposrednega predhodnika Zaglobe podedoval ne le strahopetnost in bahaštvo, marveč tudi ljubezen do pijače in zvižanost, ali vsaj prepričanje o moči svojih „ukan“; bralca pa bo komaj prepričal o tej svoji odisejski vrlini, kakor sploh daleč zaostaja po plastičnosti značaja za svojim vzornikom. Njegovo reševanje Ljubinice, ki ga vede v hunsko taborišče, je jedva verodostojno; na vsak način je bilo Zaglobi s Heleno in Teorbanom lažje prebroditi kozaško povodenj kakor Radovanu predstavljati Huna.

Skoraj najvažnejša gonilca dogodkov sta v romanu Grk Epafrodit in hunski poglavar Tunjuš. Vzroki Epafroditovega sovraštva do Bizanca (ne samo do Teodore) niso prav jasni. Tem manj so podobni resnici za zgodovinsko kritično oko. Ali si je mogoče misliti Grka, ki bi pozival barbarsko črn v boj zoper vzhodno-rimsko grško cesarstvo? Moralno ogorčenje nad propalostjo cesarske prestolnice je tu morda najšibkejši argument. A tudi kot gibalna sila je Epafrodit v romanu trajni deus ex machina najčistejšega kova. — Docela nedopustno ravna Finžgar tudi s Tunjušem. Hunski kan je tak, kakor mu od

prilike do prilike vevata pisateljevo razpoloženje ali potreba — zdaj prekanjen spletkar in slepar, zdaj bedak in celo popoln norec, kakor je tudi često pokazan malodane kot strahopetec, dočim je pri svoji smrti Iztoku v čast skoraj največji junak pod solncem, tako da ga Iztok zmore le s pomočjo svojega prijatelja.

S stanjem tega človeškega materiala, ki je obtesan na grobo in le približno, se sklada tudi obdelava fabulistične snovi. Če se ne motim, je Fr. Koblar neke imenoval Finžgarjevo povest davnih dedov čisto fabuliranje. To je pomota. Literarno delo, ki bi ga kritik smel označiti kot čisto fabuliranje, bi moralo biti v popisanih dogodkih mnogo bolj domiselno in presenetljivo, pa tudi bolj originalno, naravno in pregledno. Finžgarjev roman teh lastnosti nima, marveč kaže v glavni liniji fabule dovolj naivno porabljene znane prijeme zgodovinskih epopej, v podrobnostih pa je njegova pripoved primitivna in često celo neskladna, kar je dokazovala že cela vrsta kritikov. Ne, fabulistično veselje in iznajdevanje prav gotovo ni bilo osrednja inspiracija za to literarno dejanje. Nasprotno, kakor pri človeškem materialu, tako imam tudi pri fabulativnih elementih te knjige občutek, da je vse delo, ki je bilo tu opravljeno, dovršeno zaradi nečesa, kar je izven individualnih značajev in usod, in da je bilo dovršeno nekako hlastno in le za silo, prav res v imenu nečesa tretjega, kar se skriva pod razgibano in slikovito površino dogodkov.

Če se vprašam, kaj naj bi bilo ta tretji osrednji element, ne najdem drugega odgovora, nego — patos narodnega čuvstva. Ta nosi epopejo in ji daje polet, ki je višji, kakor so Finžgarjeve psihološke, oblikovalne in pripovedne vrline v tem delu. Kajti če bi merili delo samo po teh, bi mu ne mogli odmeriti vrednosti nad najnavadnejšim blagom te literarne zvrsti, ki že sama na sebi nima najboljših književne reputacije. Toda narodni patos navdaja Finžgarja z resnobo in neomajno samozavestjo celo na mestih, kjer ga zapuščata vsa iznajdljivost in kontrola in kjer bi se mu bralec najrajši izneveril in celo posmehtil. In njegova resnoba in samozavest sta tolikšni, da včasih naposled le prepričata. To je pozitivum tega v marsičem težko pomanjkljivega romana, ki pa vsebuje tudi nekaj poglavij, ustvarjenih z resnično epsko plastiko, se odlikuje po lepi dikciji in vzbuja nekako spoštovanje tudi že samo s svojimi razsežnostmi.

Finžgarjev roman sem bral prvič v nižji gimnaziji, in sicer kesneje kakor Sienkiewiczovo trilogijo, po kateri je povzel toliko elementov. Spominjam pa se, da sem ga prebral z napetostjo in navdušenjem, dasi sem prišel k njemu od mnogo boljšega vzora. Kajti šlo je za naše junake in za naša dejanja. Iz tega sklepam, da nudi delo tudi danes doraščajočemu bralstvu podoben preprost užitek. Toda da bi bil Finžgarjev ep prebral večkrat zaporedoma, kakor smo prebirali „Z ognjem in mečem“ ali „Potop“, do tega me ni ogrel niti tedaj. Ko sem ga pred nedavnim prebral vnovič, me je navzlic vsemu utrujal. Tako se bo godilo večini zrelega bralstva.

Motili so me tudi nekateri Sovretovi naglasi, ki so morda ali celo najbrž slovnično pravilni, a vendarle nesprejemljivi: pravljica, izključni naglasi: morjé, poljá, kadár, zgódilo se je, bilè, cvelì itd. Josip Vidmar.

Iz srbske in hrvaške književnosti. Mnogokrat se pritožujemo, da med Srbi in Hrvati ni pravega zanimanja za našo književnost in da

so med njimi redki celo inteligenti, ki bi jo poznali vsaj po njenih najmočnejših predstaviteljih. To dejstvo je brez dvoma resnično. Mislim pa, da je tudi naše poznavanje srbskih in hrvaških pisateljev vsaj v širših inteligenčnih krogih precej skromno. Iz srednje šole pozna mladina le nekaj starejših avtorjev po odlomkih, o novejših v šoli itak le redko sliši, tako da se zgodi navadno, da po zaključku študij pozabi še tisto ali pa ji ostane v spominu le nekaj imen, ki so zanjo prazen zvok. (To seveda tudi pri slovenščini ni mnogo bolje.)

Res je sicer, da skoraj sleherni Slovenec, četudi ni hodil v srednjo šolo, razume toliko srbohrvaščine, da more čitati srbske in hrvaške knjige v originalu, vendar pa se njihovo branje omejuje bolj na knjige dvomljive literarne vrednosti ali celo na razen šund in kič (navadno le prevode iz tuje književnosti), katerega so znali nekateri založniki že pred leti tako uspešno razširiti med našim čitajočim občinstvom. Častno izjemo tvorijo v tem skoraj edino le knjige založbe „Nolit“ (tudi samo prevodi), ki so našle tudi pri nas precej odziva, in to zaradi njihove aktualnosti in morda še Krleža, katerega je vsaj naša generacija čitala z največjim navdušenjem.

Mislim, da govore navedena dejstva dovolj jasno za to, da bi kazalo za čim boljše medsebojno poznavanje srbska in hrvaška dela prevajati v slovenščino in tudi obratno. To bi ne bilo pretežko, saj se je pri nas kakor tudi pri Srbih in Hrvatih v zadnjih letih močno razbohotila prevodna književnost, tako, da govore nekateri že celo o njeni nevarnosti za razvoj domače književnosti. Prav gotovo bi bilo zelo lahko, da bi založništva vsako leto uvrstila med svoje knjige po eno srbsko, hrvaško ali slovensko res kvalitetno delo v prevodu.

Poročanje o delih iz srbske in hrvaške književnosti v slovenskih revijah in tudi o slovenskih delih v srbskih in hrvaških revijah je bilo do zdaj nesistematično. Poročevalec je pač skušal oceniti knjigo, ki mu je pravkar prišla pod roke, to pa navadno brez zveze z ostalo književnostjo. Tudi v tem oziru bomo morali poskušati, da se bo vršilo to delo smotreno. Najbolje bi še bilo, da bi priobčile revije večkrat na leto nekaj kritičen pregled najnovejših knjig, tako da bi bralci dobili polagoma bolj strnjeno in pregledno sliko, ki bi jim pokazala tudi mesto, ki ga zavzema neko delo ali neki pisatelj v sodobni slovenski, hrvaški ali srbski književnosti.

Seveda pa to vse dotlej ne bo mogoče, dokler bodo ocenjevalci navezani na tiste redke knjige, ki zaidejo od časa do časa le slučajno v uredništva revij, kakor so tudi tele, o katerih nameravam govoriti.

Ivo Andrić: Pripovetke. Savremenik Srpske Književne Zadruga. Kolo I., knjiga 1. Beograd 1931.

Ivo Andrić je Bosanec, to spoznaš takoj, ne da bi vedel, kje se je rodil, samo če prebereš nekaj strani iz njegove pričujoče zbirke novel, kajti le človek, ki se je rodil v neki pokrajini in v njej živel, more s tako silo podati dušo dotičnega ozemlja in njegovih ljudi.

Njegova najnovejša zbirka obsega šest novel, ki se vse odigravajo v Bosni, in sicer na prelomu med časom, ko je bila Bosna še pod turško oblastjo, in časom, ko so jo zasedli Avstrijci; to daje pisatelju priložnost, da nam prikaže vso pestrost raznih tipov in ljudi, življenja in navad starega bosanskega življa, ki je bil že takrat močno degeneriran in ki je danes v zadnjih izdihljajih. Tu mislim predvsem na razne turške velikaše in muslimanske prvake,

ki so začeli po odhodu Turkov vedno bolj propadati in so danes že skoraj popolnoma izginili. Sicer pa ni najbrže nobena pokrajina snovno tako bogata in zanimiva za epičnega oblikovalca kakor prav Bosna. Tu se mešajo med seboj trije elementi: muslimanski, pravoslavni in katoliški, ki dajejo ljudem in vsemu življenju svojevrstno obeležje, ki je docela različno od drugega. To pestrost povečuje še krepak, jednat sočen jezik, pomešan močno s turškimi izrazi, ki je našel v Andriću tenko čutečega mojstra in oblikovalca. Njegov slog, podoben mozaiku, je artistično na višku kljub temu, da se pisatelj le redko oddalji od ljudske govorice.

Andrić pa ni samo dober poznavalec jezika, temveč je tudi psiholog, ki nam, dasi v skupih potezah, vendar živo in močno nariše dolgo vrsto raznih ljudi, najsi bodo to turški paše, bosanska čaršija, popi, katoliški fratri-franjevci (frančiškani), služabniki ali dekle, hajduk, pastir ali kmet, moški ali ženska, musliman, katolik ali pravoslavac.

Njegove novele so v vsem verna podoba takratnega bosanskega življenja ter običajev, in dasi ne stopa pisatelj nikjer sam v ospredje, da bi razlagal, vendar čutiš kljub temu, da utemeljuje vse nehanje ljudi z dednostjo, ki se pozna tudi v zgradbi novel (Anikina vremena). Iz vsega njegovega dela veje globoka melanholija in resignacija (Most na Zepi), žalost za ginečim svetom in življenjem, zapisanim neizbežnemu propadu, ki se izraža v degeneraciji, bolestni čutnosti, skrajni senzualnosti in fatalizmu.

Umetniško najbolj dovršeni sta naravnost mojstrski noveli „Mara, milosnica“ in „Most na Zepi“, v „Anikina vremena“ pa je zgradba malo prisiljena in nenaravna.

Andrić spada med one pisatelje, ki bi jih morali prevesti v slovenščino.

Desanka Maksimović: Ludilo srca. Pripovetke. Savremenik Srpske Književne Zadrage. Kolo I., knjiga 2., Beograd 1931.

Desanka Maksimović je bila doslej znana samo kot pesnica, s knjižico „Ludilo srca“ pa se je prvič pojavila kot pisateljica liričnih črtic. Njene črtice v tej knjigi ne kažejo sicer niti oblikovno niti vsebinsko novih poti, vendar pa marsikdaj ogrejejo bralca zaradi svojega toplega občutja. Najbolj so se ji posrečili opisi otroške duše („Bakino gostovanje“, „Tabla, kreda i sundjer“) in idiličnega življenja ljudi v podeželskem mestecu („Direktorove guske“), v ljubezenskih zgodbah pa je preveč nejasna in sentimentalna. Tudi značaji njenih oseb niso vedno psihološko posrečeni. Včasih skuša biti ironična in rahlo satirična, o čemer priča dobro uspela črtica „Razgovori“. Jezik ima lep, pozna se ji, da piše pesmi, in tudi slog je dober, dasi premalo sam svoj.

Za prvo knjigo pomenijo njene črtice prav lep uspeh, ki bi bil še večji, če bi nekatere črtice, ki nikakor še niso dozorele (n. pr. „Siromahova šetnja“, patriotsko sentimentalna „Školska slava“), izpadle.

Oprema obeh knjig je za zbirko primerna, dasi nikakor ne originalna.

Djordje Glumac: Svetle tišine. Beograd 1931.

Glumac je izdal že več zbirke pesmi, piše pa tudi drame in povesti za otroke. To zbirko je menda izdal v samozaložbi, vsaj založnik ni naveden. Njegove pesmi niso v ničemer nove, niti vsebinsko niti oblikovno, sicer pa so sploh bolj rimana proza kakor pesmi, polne nekakega svetožalja, razočaranja nad ljudmi in sedanjostjo, hrepenenja po podeželskem življenju, poljih in liva-

dah. Pesmi ne rasejo iz notranje nujnosti, temveč iz hotenja po pesnikovanju, zato so dolgovезne in se motivično kaj rade ponavljajo. Včasih skuša biti tudi sodoben, pa se mu ne posreči. Najboljši je takrat, kadar se spominja svojega rodnega kraja in matere.

Kakor je zbirka skromna umetniško, tako je skromna tudi njena oprema. Vinjeta na naslovni strani je veren odraz vsebine zbirke. Sentimentalna romantika, ki se je že zdavnaj preživela.

Dragutin Tadijanović: *Lirika*. Zagreb 1931.

Tadijanović je med najmlajšimi hrvaškimi pesniki obetal še največ, vendar pa priča ta zbirka, da se je z njeno izdajo prenaгlil, oziroma da bi moral biti vsaj pri izbiri bolj strog. Oblikovno se oklepa svobodnega ritma in ne pozna ustaljenih oblik, v večini pesmi zametuje tudi rime, vsaki misli in čuvstvu hoče dati posebno ustrezajočo obliko. To daje njegovim pesmim nekako dinamiko. Kljub temu, da kaže v nekaterih stihih, pesniških primerah in tudi pesmih („Žene pod orahom“, „Liljani u polju“, „Cvijet liljanov“) izrazit liričen talent, je njegova zbirka v celoti še šibka in umetniško malo pomembna. Zlasti škodujejo zbirki nekatere banalnosti, ki dosežejo višek v cinični „Skinuo bi šesir pred Gospodinom“.

Oprema zbirke, ki je izšla, kot kaže, v samozaložbi, je skromna, toda čedna.

Vinko Košak.

Dr. Josip Wilfan: *Die Organisation der Volksgemeinschaft*. Posebni odtis iz „Nation und Staat“. Wien 1932. Str. 32.

I. Problem razmerja med narodom in državo je značilen za novejšo zgodovino, ki stoji v znamenju probujajočih se narodnosti. Proces, v katerem se iz brezoblične anonimnosti dvigajo na plan historije novi narodi, ki s priznanjem enakovrednosti zahtevajo tudi jamstvo za neovirano oblikovanje svojih kulturnih posebnosti, še davno ni končan. Literatura poroča še vedno o narodih, ki bolj ali manj uspešno uveljavljajo samobitnost svoje narodnosti v nasprotju z drugimi, h katerim so jih doslej prištevali. Za sedaj je povsem nemogoče predvideti, kdaj se bo ta razvojni proces ustalil in prišel do nekega vsaj privzoričnega zaključka. Vsekakor pa sili dejstvo, da je razvoj in podvig narodnosti najznačilnejša poteza moderne zgodovine, k razmotrivanju o najprikladnejših sredstvih, ki lahko zadostijo temu principu in ga spravijo v sklad z že obstoječimi družabnimi ustanovami, predvsem z najmočnejšo družabno obliko sedanjosti — državo.

Disharmonija med državo in narodnostjo nastane tam, kjer se neki narod istoveti z državo in izključuje s tem druge narode, ki živijo na istem državnem ozemlju, od tega, da bi tudi oni po principu enakosti in ravnopravnosti smatrali državo za svojo lastno vrednoto. V Švici živijo n. pr. v najlepši slogi tri narodnosti, razdeljene na 25 kantonov. Čeprav so ti kantoni v pravem pomenu besede samostojne države, ki so se svobodno odpovedale nekaterim prerogativam svoje suverenosti na korist konfederacije, ne pride nikomur na misel, da bi kantone iste narodnosti združeval ali spajal v en kanton. Še manj pa bi bilo mogoče, da bi se ena izmed helvetskih narodnosti istovetila s konfederacijo, si nadela pridevek „državnega naroda“ in dovolila drugim narodnostim sodelovanje v državi le za ceno raznaroditve in asimilacije. Kdor pozna tudi le površno helvetske prilike, ve, kako globoko je čuvstvo zvestobe in lju-

bezni vsega prebivalstva do države in kako močna je ideja *politične* skupnosti in enotnosti navzlic temu, da so kulturna središča helvetskih narodnosti izven državnih mej. V Švici bi bil torej mogoč konflikt med narodnostmi in državo le tedaj, kadar bi ena narodnost osvojila ves državni aparat in ga uporabljala proti ostalima narodnostima, ki bi bili potisnjeni v manjšinsko pozicijo. Z vsakim poskusom nasilnega ali pa tudi nenasilnega in zgolj nameravanega „spajanja“ bi tako nastal manjšinski problem, ki bi bil za *politično* enotnost konfederacije naravnost usoden. Spričo visoke kulturne stopnje in politične dalekovidnosti helvetskih narodnosti je to seveda popolnoma izključeno. Navedena hipoteza pa nam vendarle nazorno predločuje one prilike, ki se ponavljajo povsod, kjer imamo opravka s problemom narodnih manjšin. Vedno je le ena narodnost, ki se istoveti z državo (Staatsvolk, gosudarstveni narod), narod kat' eksohen, ki se običajno sklicuje celo na neko višje poslanstvo, medtem ko ostanejo vse druge narodnosti istega državnega ozemlja izključene od te notranje in svobodne vezanosti na državo. Samo po sebi je umljivo, da tam, kjer se ideja države izpolni samo z eno narodnostjo, ni prostora za druge. Ta koncepcija gleda na narodnost izključno z državne perspektive in jo ocenja le v razmerju njene večje ali manjše državnosti. Jasno pa je, da to gledanje ni v skladu s pravico narodnosti do samobitnega duhovnega življenja in da ne smemo vrednotiti narodnosti po državnoslovnih kategorijah, ki so ustvarjene iz drugega vidika in z drugimi nameni.

Prvo poudarjanje narodnosti in politična formulacija principa življenjske pravice narodnosti je plod francoske revolucije. Ideja, da imajo vsi narodi enako pravico do samoodločbe in da so v tem oziru mali narodi enaki velikim, je bila prvič oblikovana v Franciji, kateri dolgujemo Slovenci prvo uresničenje svojih sanj o samostojnosti. V bistvu je doktrina francoske revolucije izhajala iz principa enakosti in svobode posameznikov, katerega je raztegnila in razširila na narodnosti. V instrukcijah diplomatskemu komiteju je n. pr. Carnot formuliral to načelo takole: „Nous avons pour principe que tout peuple, quelle que soit l'exiguïté du pays qu'il habite, est absolument maître chez lui; qu'il est égal en droit au plus grand et que nul autre ne peut légitimement attenter à son indépendance.“ Ideje francoske revolucije, ki so v minulem stoletju lebdele tlačenim narodom v skoro nedosegljivi daljavi, so v svetovni vojni doživele novo renesanso. Ena vodilnih idej vojne, ki se je imenovala „la guerre du droit“, je bilo uresničenje narodnostnega principa. Z zmago antante se je ustvarila vrsta narodnih držav, problem narodnosti pa je bil videti rešen za večne čase. Toda kmalu se je pokazalo, da tudi nove narodne države niso povsem homogene in da je narodna homogenost na državnem ozemlju, kakorkoli naj se določijo meje, praktično skoraj povsod neizvedljiva. Poleg tega so velike države naložile le nekim državam pravne obveznosti glede zaščite drugorodnih manjšin, same zase pa so izjavile, da zadostujejo moralna načela brez pravne sankcije. Čeprav so po pravilnem naziranju tudi te moralne obligacije pravnega značaja in torej navzlic nedostajanju pisanih pogodb tudi velike države obvezane, ščititi svoje manjšine, je praktično to neizvedljivo zaradi pomanjkanja organa, ki bi mogel katerokoli sankcijo v korist manjšinam uspešno uveljaviti. Tako je položaj manjšin v velikih državah dokaj nezadovoljiv. Nič boljši pa ni v večini onih držav, katerim so bile z mirovnimi pogodbami naložene obveznosti v korist etničnih skupin, ki ne pripadajo tako zvanemu

večinskemu ali državnemu narodu. Najbolj žalostno pa je, da je v nasprotju z ideali, v katere se je verovalo med svetovno vojno, postala zaščita manjšin problematična celo pred najvišjim mednarodnim forumom. V mislih imam znano izjavo brazilskega delegata pri Zvezi narodov, gospoda Mella Franca, ki je javno proglasil, da imajo pogodbe za zaščito manjšin le namen „de préparer, peu à peu, les conditions nécessaires à l'établissement de la complète unité nationale!“ Da gre za več kakor zgolj osebno mnenje tega gospoda, potrjujejo izjave drugih delegatov, n. pr. Sira Austena Chamberlaina, ki se je Mella Franca izvajanjem pridružil in proglasil za usodo manjšin „to be merged in the national community to which they belong“. Tudi drugi delegati, n. pr. Beneš, so to dvomljivo interpretacijo pogodbenih obveznosti za zaščito manjšin odobrili.

Usoda manjšin bi bila s tem zapečaten. Manjšine bi morale izginiti in se potopiti v drugorodnem „državnem“ narodu, čim prej — tem bolje. S tem bi bil problem tudi rešen in Družba Nacij bi z njim ne imela nadaljnjih težav. Zaščita narodnih manjšin po Družbi Nacij bi torej ne bila naperjena proti asimilaciji kot taki, marveč le proti nasilnim sredstvom, s katerimi se ponekod manjšine iztrebljajo. „Humanost“ in blago srce zahtevata, da se ta operacija na manjšinah izvrši z narkozo, brez kričanja in bolečin; manjšine same bi se ne smele niti zavedati, kdaj in kako so se odrekle lastni bitnosti. Proces „spajanja“ bi se moral izvršiti kolikor mogoče neopaženo ali, kakor pravijo juristi, „furtim in clam“, a manjšine same bi morale imeti toliko takta in prirojene sramežljivosti, da se temu ne bi upirale. Formalistično in šikanozno postopanje Družbe Nacij bi narodne manjšine morale opozoriti, naj se ravnajo po maksimi, ki jo tako duhovito izražajo verzi:

„Quand on paraît en jugement,
„Il faut tâcher d'être coupable,
„Pour être puni justement.

(Konec prihodnjič.) — Boris Furlan.

Joža Lovrenčič: Tiho življenje. Risbe B. Jakca. Mladinska Matica v Ljubljani. 1931.

Legenda je snovno in vsebinsko že tako dognana slovstvena oblika, da je gotovo zelo tvegan poskus, če jo hoče pisatelj modernizirati. Joža Lovrenčič je to storil in priznati mu moramo, da z uspehom, kljub temu, da vseh šestero legend v tej knjigi po zgradbi ne more enako zadovoljiti.

Najbolj tipično za legendo je dvoje: da črpa snov iz življenja svetih oseb in da je pripovedovanje kolikor mogoče naivno. Pa tudi časovno ni legenda natančno določena. Godi se v neki nedoločeni preteklosti, v času, ko je še čudežno posegal Bog po svojih odposlancih v dejanje in nehanje človekovo. Verjetnost zgodbe zavisi tedaj vedno od pisatelja, kako nam zna prikazati neke dogodke v umetniški resničnosti.

Kakor sem dejal, je Lovrenčič legende moderniziral, in sicer na ta način, da jim dodaja nekak uvod ali pa tudi konec, kjer pripoveduje, kako je našel zgodbo; v tem oziru sta najbolj značilni „Legenda o zlatem studentu“ in „Legenda o kraju, kjer ni vrabcev“. Druge pa je tudi časovno natančno določil, n. pr. „Legendo o Kriščevem trnu“ in „Legendo o usmiljeni Materi Mariji Kroparski“, ki prehaja celo že v povest. Poleg tega stopa včasih v ospredje tudi pisatelj sam, česar v starih legendah ne poznamo. Kljub temu pa se je

pisatelju, ki zelo dobro obvlada jezik, in katerega slog je kakor nalašč pripraven za takšno, rekel bi, zgodovinsko snov, posrečilo pričarati bralcu svoje zgodbe dokaj umetniško verno, ne da bi jim jemal njihov legendni značaj. Najbolj ustreza tej zahtevi „Legenda o Kriščevem trnu“.

Lovrenčičevo „Tiho življenje“ je lepa obogatitev naše mladinske književnosti, ki je dobila v „Mladinski Matici“ kljub nekaterim zastranitvam dobrega podpornika in pospeševalca.

Jakčeve ilustracije so same po sebi dobre, vendar pa se vsebinsko in v slogu ne skladajo s pisateljevim delom. Vinko Košak.

PREGLEDI

GLASBA

Praški kvartet, kakor se to združenje na novo imenuje, se je ustanovil v Ljubljani in se v kratkem času povzpел na višino drugih evropskih kvartetov. 14. marca je koncertiral v dvorani „Filharmonične družbe“ s kvarteti Mozarta, Borodina in Martinuja.

Mozartov klasični kvartet v g-duru z interesantno dinamiko in lepim počasnim stavkom deluje prav pomirjevalno v teh časih kaotičnega ustvarjanja. Romantični Borodinov kvartet z znanim „Notturmo“ je sladka zvočna muzika iz polpreteklega časa, efektivna, ali mogoče manj stvarna kakor klasična. Vmes so prednašali kvartet mladega češkega skladatelja Martinuja, katerega smo slišali na koncertu praške filharmonije. V treh stavkih komponirani kvartet je z modernimi sredstvi pisan, le harmonično so nekatera mesta manj učinkovito postavljena.

Igra Zikovcev je neoporečna, čista in polna elana, zlasti odkar je kvartet izpopolnjen z Bergerjem in Milošem Sadlom, tako da so vsi štirje enako močni interpreti, ki v celotni igri med seboj tekmujejo, da je veselje. Ob koncu je moral kvartet še nekaj dodati. Ponovili so Borodinov „Notturmo“, dodali po en stavek iz Ravelovega in Debussyjevega kvarteta.

Klavirski koncert *Liliane Dobri-Hristov* (7. decembra 1931.) je obsegal Beethovovo sonato op. 110, Chopinovo sonato v

h-molu in Debussyjeve preludije. Bolgarska pianistka je najuspešneje pokazala, kaj zna, v Beethovnovi sonati; interpretacijo te sonate je predstavljala na povprečno pojmovanje te muzike z izredno dobro podano fugo kakor tudi ostalimi deli skladbe, mišljene kot celoto. Chopinova sonata ne spada med najbolj karakteristične tipe te ciklične forme, zlasti pa je prvi stavek izveden preveč lirčno glede na vse to, kar se sicer v sonati dogodi, medtem ko so Debussyjevi preludiji markantne, mojstrsko pisane impresije, kakor jih razen njega ni znal pisati nihče. Teh skladb pianistka ni znala oživeti, kakor bi bilo treba, kar se je zlasti poznalo pri „Stopinjah v snegu“ in „Pogreznjeni katedrali“, pač pa je igrala vse skladbe, ki imajo v sebi kali dramatične muzike, prav dobro. V splošnem je pianistka upoštevavanja vredna interpretka, ki ji ne manjka ne resnega pojmovanja ne dobre tehnike.

1. marca je bil koncert *Ade Sari*, druge solistke milanske „Scale“. Na sporedu je imela skladbe Poljakov (Moniuszko, Gal, Chopin, Karlovicz), Čehov (Dvořák, Smetana), Rusov (Rimski-Korzakov, Rahmaninov, Alabiev), Francozov (Charpentier), Italijanov (Verdi, Donizetti) in Nemcev (J. Strauss). Pevki ne manjka ne glasov ne pravilnega pojmovanja in podajanja (primeri „Luizo“), ne visoko razvite tehnike (primeri Donizettija in J. Straussa). Občinstvo kakor tudi tisti, ki se ukvarjajo s

petjem, so imeli priliko slišati idealen primer pevske interpretacije. Razen italijanskih skladb je pela vse v jeziku originalov. Mnogoštevilno občinstvo je z zanimanjem in entuzijazmom sledilo točki za točko, katerih je ob koncu morala še nekaj dodati. Spremljevalec Marijan Lipovšek.

V februarju je tudi nastopil „Slovenski vokalni kvintet“. Zapeli so tri zборе R. Savina, dve Adamičevi, dve Prelovčevi in eno Devovo. Od tujih skladateljev so bile na sporedu ena Fibichova, ena Schumanova in ena Sukova. Najboljši zbor je bil Sukov „Varaždinski ban“, za njim Dev, Savin, Prelovec itd.

Kvintet tvorijo dobri glasovi. Zlasti je treba omeniti lepi glas prvega tenorja (Štibernika), potem drugega (Juga), drugega basa (Šulca). Oba Petrovčiča imata malo preveč voluminozne glasove. Trije člani kvinteta so nastopili tudi solistično, in sicer je Jug izredno dobro zapel Benjamina Ipavca „Mornarja“ in Lajovičev „Pesem starca“; Roman Petrovčič je prednašal Škerjančev „Vizijo“ in Lajovičev „Veter veje“ (prvo bolje od druge), Tone Petrovčič pa Adamičev „Kot iz tihe zabljene kapele“ in Osterčev „Jurij in kača belouška“ (prav tako prvo bolje od druge). Posebno pozornost so posvetili dobri izgovorjavi. — Program zborov je bil za kvintet, ki še ne zmore težjih stvari, dobro odbran, solospeli še bolje. Solotočke je spremljal Anton Ravnik. Obisk dober, ploskanja ni manjkalo.

Trboveljski mladinski zbor je v Ljubljani pel mladinske pesmi Adamiča, Grbca, Premrla, Kogoja, Malata, Marolta in Aljaževu pesem „Triglav“. Odlikovala se je zlasti Adamičeva „Izpraševalnica“, ki so jo morali ponoviti, potem njegovi „Pastirci vi“ in lepa Maroltova narodna pesem „Pase Janko“. Otroci so peli prav korajžno, sploh je bila kaj pametna misel, ustanoviti tak mladinski zbor. Mladi pevci so bili deležni živahnega odobravanja, kar je bilo gotovo v zadoščenje vodji mladinskega zbora Avgustu Šuligoju.

Pevsko društvo „Cankar“ je 24. decembra 1931. pelo v dvorani „Filharmonične družbe“. Prvi del sporeda je obsegal narodne pesmi iz raznih krajev v Jugoslaviji. (Tri Devove koroške, Maroltovo „Oj tam za goro“, Gotovčev „O more duboko“ iz Dalmacije in Bersovo „Da mi je umreti“ iz Slavonije.) V drugem delu je recitiral Ciril Debevec odlomek iz „Kuranta“, A. Zupan pa zapel Lajovičev „Iskal sem svojih mladih dni“ in Hirschlerjevo „Ljetno noč“. Na tretjem mestu sporeda so bili umetni zbori skladateljev: Konjovića, Pavčiča, Prelovca, Muhvića in Tajčevića, čigar „Pjesme od kola“ so za zbor predstavljale precej težko preizkušnjo, katero pa so pevci hrabro prestali. Zbor je vodil Krsto Perko. Pevsko društvo „Cankar“ je že večkrat pokazalo svojo zmožnost in hotenje, ki se ne zadovoljuje z zabavnim petjem, ampak skuša zmagati tudi kompozicije boljšega kova.

Marij Kogoj.

DOPISI UREDNIŠTVU

DRUŽBA SV. CIRILA IN METODA
V LJUBLJANI

V Ljubljani, dne 31. maja 1932.

Veleccenjeni gospod urednik!

V imenu vodstva družbe sv. Cirila in Metoda Vas vljudno prosim, da priobčite v bodoči številki Ljubljanskega Zvona z ozirom na recenzijo letošnjega družbinega kolektarja, priobčeno na str. 255. tekočega letnika, naslednje vrstice:

Opozoritev, da manjka koledarju statističnih podatkov o slovenskem manjšinskem šolstvu, se zdi na prvi pogled utemeljena, obiskovalci glavnih skupščin CMD pa vedo, da je taka statistika ali nemogoča ali pa docela nepotrebna. Resnemu kritiku bi moralo biti znano, da se pred vsako glavno skupščino vrši zaupen shod, kateremu sledi javno zborovanje samo kot svečan zaključek. O zaupnih shodih se poročila ne izdajajo.

Vsem mladim silam so vrata v družbine vrste odprta. Vodstvo se ne brani osvežujočih sil, ne bo pa se dalo iz mukoma in s skrajno previdnostjo utrlih tirov spraviti na pota, ki bi ogrožala doslejše uspehe.

Oprema koledarja je tradicionalna, lahko se pa v bodoče spremeni.

Vsled Vaše ocene je družba izgubila dolgoletnega, brezplačnega koledarjevega urednika. Žal mu more za ves njegov požrtvovalni trud nuditi samo zagotovilo trajne in iskrene hvaležnosti.

Za vodstvo CMD:

Predsednik: *Dr. Rado Kušej.*

V Ljubljani, dne 3. junija 1932.

Velecenjeni gospod urednik!

Prosim Vas, da priobčite moj odgovor na pismo Družbe sv. Cirila in Metoda, ker smatram, da je vodstvo družbe mojo oceno njenega koledarja krivo tolmačilo.

Vem, da je nekatere statistike zaradi tehničnih in docela razumljivih vzrokov nemogoče objaviti, nikakor pa ne morem razumeti, zakaj bi se ne mogle objaviti n. pr. vsaj statistike o uničenju našega šolstva v nekaterih sosednjih državah, če so to storili deloma celo naši dnevniki; saj je marsikdaj večje življenjske važnosti to, kar so nam nasprotniki uničili, kakor tisto, kar smo sami zgradili.

Znano mi je tudi, da se vrši pred vsako glavno skupščino zaupen shod, katerega sklepi morajo ostati tajni, mislim pa, da bi se morale tudi na javnem zborovanju bolj poudariti družbine smernice kakor svečani značaj zborovanja.

Prav tako ne morem spremeniti ocene o vsebini in opremi koledarja, kljub temu, da je zaradi tega, žal, odstopil dolgoletni zaslužni g. urednik. Napisal sem jo po najboljši vesti, želeč, da bi se v družbi odstranile napake, ki sem jih opazil, ne pa osebno, ter z željo, da bi družba dosegla pri svojem delu čim večje uspehe, ki so življenjske važnosti za obstoj našega naroda v tujini.

Z odličnim spoštovanjem

vdani

Vinko Košak.

*

Na članek Milene Mohoričeve o „Sodobnih ženskih listih“ je prejelo uredništvo L. Z. naslednji dopis, ki ga lojalno priobčujemo, kakor tudi odgovor avtorice M. Mohoričeve. Samoumevno je, da uredništvo za te dopise ne prevzema odgovornosti. Priopominja se, da se bo pregled drugih slovenskih ženskih listov (Žene in doma, Vigredi) nadaljeval v eni prihodnjih števil.

*

Ljubljanski Zvon je prinesel v januarski številki članek ge. Milene Mohoričeve pod naslovom „Sodobni ženski listi“. Proti koncu svojega dolgega uvoda je prešla ga. Mohoričeva najprej na „Ženski svet“, ki ga je zelo ostro ocenila.

Podpisani konzorcij se sprva ni mislil odzvati na omenjeno kritiko, ker so bile nekatere članice mnenja, da nikak odgovor je tudi odgovor. Šele na prigovarjanje

nekaterih „Ženskemu Svetu“ naklonjenih čitateljev in sotrudnikov ter naročnic smo bile primorane napisati vsaj nekaj vrst pro domo.

Ker ni polagala ga. kritičarka v svoji oceni nobene važnosti na kraj in razmere, v katerih je „Ženski Svet“ zagledal beli dan, naj tu podamo njej in vsem, ki še ne vedo, nekaj pojasnil o postanku „Ženskega Sveta“.

List, ki ga sedaj vodi konzorcij, sestavljen iz zastopnic ljubljanskih ženskih organizacij, je začel izhajati v Trstu leta 1923. kot glasilo „Ženskega dobrodelnega združenja“. Bilo je to v času, ko so se uničevale slovenske knjižnice in slovenski kulturni domovi z vednostjo onega režima, ki je že v principu proti vsakemu ženskemu pokretu in če bi tudi izšel iz žen njihove narodnosti. To je bilo dejstvo, s katerim so izdajateljice morale računati, ako so hotele, da bi list izšel in imel življenjsko možnost.

Poleg tega se je moralo izdajateljstvo lista tedaj ozirati tudi na kulturni nivo onega ženstva za našo mejo, kateremu je bil „Ženski Svet“ prvotno namenjen. Na taki ožji podlagi je bil tudi sestavljen pred desetimi leti program, ob katerega se je ga. kritičarka najhuje zadela, dasi je „Ženski Svet“ že davno izven onih pretesnih mej prvotnega svojega načrta.

V svoji oceni piše ga. Mohoričeva, „da je dolžnost slehernega kulturnega delavca stati osamljen v boju s svojim časom“ in „da število naročnic ni merilo za objektivno vrednost kateregakoli lista“.

Lepo se to bere; toda list, ki nima za seboj kapitalistov, ne more živeti, če ima še tako bobneč in vzvišen program, ako nima naročnikov. Za biti ali ne biti vseh naših slovenskih revij je odločilno le število abonentov, posebno velja to za našo žensko revijo, ki ima mnogo očitnih, še več pa skritih nasprotnikov.

Če se ozremo v polpreteklo dobo slovenske žurnalistike, najdemo več dobrih revij, ki so bile pisane po besedah ge. Mohoričeve, „da bi vzgajale publiko za cilje, ki leže daleč pred njo in jih ta sama ne sluti“, a vse te revije so morale po težkem životarjenju prenehati.

Še v bogatem nemškem narodu so se izjalovili poizkusi ustvarjanja specijelno enostranskih ženskih revij, ki so bile pisane samo za visoko naobraženo ženstvo. Naj omenimo le izvrstne dunajske „Dokumente der Frauen“ in „Frauen-Rundschau“.

Naš „Ženski Svet“, ki izhaja že deseto leto in ima torej za seboj najdaljšo dobo izmed vseh slovenskih ženskih listov, bi bil moral že davno prenehati, ako bi ga urejevale v smislu ge. Mohoričeve. Naš list mora imeti tako pestro vsebino, kakor je pestro in različno ženstvo, ki list čita in ga vzdržuje. On mora prinašati poleg življenjepisov znamenitih žen, socijalno-feminističnih člankov in leposlovja za svoje čitateljice tudi praktične spise in koristna navodila za ženstvo vseh slojev: za dekleta in žene, za matere in gospodinje.

Še par besed o ge. Govekarjevi, katero je izmed številnih sotrudnic „Ženskega Sveta“ imenovala ga. kritičarka s polnim imenom.

Gospa Mohoričeva trdi namreč, da je kulturni profil žene izmaličen, ako se hkrati bavi s Tolstom, organizacijo žena in z gospodinjstvi vprašanji. Res, o vsem tem je pisala ga. Govekarjeva. Toda kdaj? O Tolstem je pisala, ko je Slovenska Matica izdala njen prevod Tolstega drame „Moč teme“, torej pred petindvajsetimi leti. O gospodinjstvu in gospodinskem vprašanju je pa pisala in predavala toliko in tolikokrat, da jo Slovenke prav lahko imenujemo v tej stroki za kvalificirano. Še pred vojno je spisala obširno knjigo „Dobra gospodinja“ in „Dobra kuharica“, in je bila celo desetletje urednica „Slovenske gospodinje“.

Za „Ženski Svet“ je ga. Govekarjeva pisala članke le tedaj, ko jo je uredništvo za to izrecno naprosilo, n. pr. o govejem mesu le radi slovenske terminologije različnih delov zaklane živine, da bi se Slovenke poprijele slovenskih izrazov namesto nemških spakedrank.

Za konzorcij „Ženskega Sveta“

Marica Bartolova.

*

Gospod urednik, k dopisu konzorcija ŽS si dovoljujem odgovoriti sledeče:

1. Vsakdo prizna in ve, da je list izhajal v Trstu in pisal slovensko, zato pa ima kljub temu odgovornost pred zgodovino. Če je nad kakšnim gibanjem pritisk, se bo umen urednik izognil stvari, ki bi prišla navzkriž s paragrafom, ne bo pa ravno obratnega zastopal. Razmerje med izdajateljem in urednikom je stvar karakterja in vesti; gre za to, kakšno stališče si kdo ustvari.

2. Kolikor je meni znano, nastopa ŽS vedno v vlogi reprezentativnega lista. Če se mora in se je moral ozirati na kulturni nivo žene, je to čisto v redu, v redu pa morda ni, če si vodstvo predstavlja, da je delo za ljudstvo kaj lažje, preprostejše in da zanj ni potrebno sistematično delo, jasnost, kam in kako. Ta zagovor „za ljudstvo“ je pri nas vedno skrajno sumljiv — za njim se skriva vedno skoraj nekaj špekulantstva — pa nemoči. Čas bi že bil, da si ustvarimo o potrebah ljudstva nekoliko čistejše pojme, in nam ljudstvo ne bo plašč, ki naj zagrinja naše slabosti in ki mu ni potreben privilegij kulture. Vprašanje je torej, ali je list zadostil potrebam ljudstva, kakor bi jim bil lahko spričo svoje razširjenosti? Ali so bile rubrike o higijeni, gospodarstvu in gospodinjstvu res vzorne in prvovrstne? Da bi se bil danes že oprostil pretesnih mej svojega prvotnega načrta, ni iz lista samega nikakor razvidno. Prav v najnovejšem času smo čitali na primer prav prijazno dolgo časa o tem: Kakega moža si želi sodobna žena? — Ideoloških člankov je v listu bilo malo, za ponazoritev je najmarkantnejši tukaj uvodnik uredništva — to prav dobro vedo tudi pri konzorciju, saj je ga. Govekarjeva ŽS v knjigi „Slovenska žena“ predstavila in označila prav s tem uvodnikom. To je tehnični pripomoček dela.

3. Doba, v kateri je list izšel, je bila najugodnejši trenutek in potreba po listu je bila velika, odtod številni naročniki. Kar se tiče kapitalistov, je stvar taka, da listu, ki ima 15.000 naročnikov med Slovenci, res ni treba tožiti. Ali je bil denar, ki ga je zanj izdal slovenski človek, res tako naložen, da bi ne smel terjati ničesar več? Trditev, da bi bil list že davno prenehal izhajati, če bi ga urejevali v mojem smislu, bi bilo treba šele *praktično* dokazati. Čudim se le, da konzorcij ne pozna nemškega ženskega lista „Die Frau“.

4. Govekarjevo in Hočevarjevo sem omenila, ker predstavljata *tip* naše meščanske žene prejšnje generacije. Dejstvo je, da Prešeren in Cankar nista pisala kuharskih bukev, ampak Vodnik, ki je živel v času, ko so na Slovenskem *pričenjali* orati ledino in ki je tip praktičnega ljudskega delavca. Če je duhovnost slovenske žene ostala za Vodnikom — ker dela ga. Govekarjeve ni mogoče primerjati z njegovim pomenom — je to še celo treba na glas povedati. Dolžnost žena je, organično rasti z življenjem naroda, torej tudi z njegovo kulturo. Konzorcij naj si prečita Prešernovo „Novo pisarijo“, ki je izšla tudi že pred sto leti.

5. H koncu vprašam uredništvo: 1.) Kakšen list hoče prav za prav biti ŽS? — 2.) Kakšen je njegov odnos do slovenskega vprašanja? — 3.) Kakšno je stališče do ženskega gibanja? — 4.) Katera pot je najpravičnejša in najboljša ureditev in rešitev današnjega razkosanega sveta?

Milena Mohoričeva.